

ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ

ΤΣΑΜΗΔΩΝ

&

ΑΛΒΑΝΩΝ

στην Ελλάδα

*Άρση του εμπολέμου και διεθνής προστασία των
δικαιωμάτων του ανθρώπου*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιουσία των Τσάμηδων, κύρια αιτία ρήξης με τον χριστιανικό πληθυσμό στον μεσοπόλεμο

1. ΔΕΔΟΜΕΝΑ

- 1.1. Γεωγραφία
- 1.2. Πληθυσμός
- 1.3. Ιθαγένεια
- 1.4. Νομοθεσία
 - 1.4.1. Πριν το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου
 - 1.4.1.1. Νομοθεσία για τα κτήματα των Τσάμηδων και των Αλβανών υπηκόων
 - 1.4.1.1.1. Νομοθετικό Διάταγμα 15^{ης} Φεβρουαρίου 1923
 - 1.4.1.1.2. Νόμος 4816/1930
 - 1.4.1.1.3. Νόμος 5136/1931
 - 1.4.1.1.4. Αναγκαστικός Νόμος 735/1937
 - 1.4.1.2. Εξέταση της νομοθεσίας από την Κοινωνία των Εθνών
 - 1.4.2. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου
 - 1.4.2.1. Ποινική νομοθεσία για συνεργάτες των κατακτητών
 - 1.4.2.2. Νομοθεσία για αποκατάσταση ακτημόνων
 - 1.4.2.3. Επιεικείς ρυθμίσεις για συνεργάτες των κατακτητών
 - 1.4.2.4. Νομοθεσία για πολιτικούς πρόσφυγες
- 1.5. Διμερείς ελληνοαλβανικές σχέσεις
 - 1.5.1. Μέχρι την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου
 - 1.5.1.1. Ελληνοαλβανικές συμβάσεις
 - 1.5.1.2. Αλβανική προσφυγή στην Κοινωνία των Εθνών
 - 1.5.2. Μετά την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου
 - 1.5.2.1. Μεσεγγυήσεις
 - 1.5.2.2. Αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων
 - 1.5.2.3. Άρση του εμπόλεμου
 - 1.5.2.4. Ελληνοαλβανικό Σύμφωνο φιλίας

2. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ

- 2.1. Αλβανικές περιουσίες (μεσεγγυήσεις)
 - 2.1.1. Εσωτερικό δίκαιο
 - 2.1.2. Διεθνές δίκαιο
 - 2.1.2.1. Η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης
 - 2.1.2.2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)
 - 2.1.2.2.1. Η διάκριση λόγω «εθνικής διαγωγής»
 - 2.1.2.2.2. Η διάκριση λόγω «ελληνικής καταγωγής»
 - 2.1.2.2.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα
 - 2.1.2.3. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)
 - 2.1.2.3.1. Η απόλαυση της περιουσίας
 - 2.1.2.3.2. Η απαγόρευση των διακρίσεων
 - 2.1.2.3.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα
 - 2.1.3. Συνολικό συμπέρασμα
- 2.2. Περιουσίες δοσίλογων
 - 2.2.1. Δικαίωμα στην περιουσία και ΕΣΔΑ
 - 2.2.2. Απαγόρευση διακρίσεων και ΔΣΑΠΔ
 - 2.2.3. Συμπέρασμα
- 2.3. «Εγκαταλελειμμένα» ακίνητα των Τσάμηδων την δεκαετία του '50

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (συνοπτικά)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιουσία των Τσάμηδων, κύρια αιτία ρήξης με τον χριστιανικό πληθυσμό στο μεσοπόλεμο

Τα περιουσιακά στοιχεία των Τσάμηδων αποτέλεσαν τον κύριο λόγο ρήξης με τον χριστιανικό πληθυσμό κατά τον μεσοπόλεμο. Οι ξένες επεμβάσεις (Αλβανίας και Ιταλίας) δεν ήταν ασήμαντες. Ωστόσο, το πιθανότερο είναι ότι δεν θα είχαν βρει έδαφος αν δεν υπόβοσκε η αγωνία των Τσάμηδων για την πράγματι σημαντική περιουσία τους.

Σε αυτό το συμπέρασμα συγκλίνουν τα ακόλουθα:

1. Όταν η Τσαμουριά¹ πέρασε στην Ελλάδα κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, οι περισσότεροι Τσάμηδες επέλεξαν την ελληνική ιθαγένεια, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συνθήκης των Αθηνών του 1913. Κύρια εξήγηση της επιλογής της ελληνικής ιθαγένειας ήταν η διατήρηση των μεγάλων τσιφλικιών τους στην Ήπειρο².
2. Με την εφαρμογή του νόμου 2521/1920³, ξέσπασε δυσφορία ανάμεσα στους Τσάμηδες γιατί πολλοί από αυτούς ήταν ιδιοκτήτες γης, ζούσαν αποκλειστικά σχεδόν από το γεώμορο και θεώρησαν τις αποζημιώσεις, που τους επιδικάστηκαν για τη σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου παραχώρηση της σοδειάς στους κολλήγους, ανεπαρκείς⁴.

¹ «Τσαμουριά» ονομαζόταν η περιοχή κατά τη Τουρκοκρατία. Σύμφωνα με έναν συγγραφέα, η ονομασία δεν είναι ούτε αλβανική ούτε τουρκική. Αποτελεί παραφθορά του Θυαμουριά (μεσαιωνικό όνομα της Θεσπρωτίας) από τον τοπικό ποταμό που στην αρχαιότητα λεγόταν Θύαμις και σήμερα Καλαμάς. Βλ. Α. Παπαδόπουλου, *Άπειρος Χώρα*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1992.

² Β. Κρασίτη, *Η ιστορική αλήθεια για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες*, Αθήνα, 1992, σελ. 54.

³ Ν. 2521/1920 «περί παραχωρήσεως της εσοδειάς των κολληγικώς καλλιεργουμένων γαιών και συμπληρώσεως της αγροτικής νομοθεσίας», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχος πρώτο, 3.10.1920, αρ. 227, σελ. 2222.

⁴ Σημείωμα του επιθεωρητή αγροτικής αποκατάστασης προσφύγων με τίτλο «Περί θρησκευτικών μειονοτήτων της Τσαμουριάς» [Γιάννενα, 4.9.1923], συνημμένο σε

3. Ανησυχία στην περιοχή προκάλεσε και το από 22 Νοεμβρίου 1922 νομοθετικό διάταγμα «Περί επιτάξεως ακινήτων δι' εγκατάστασιν προσφύγων και απαλλοτριώσεως οικοπέδων δι' ανέργεσιν προσφυγικών συνοικισμών»⁵, αν και η εφαρμογή του φέρεται να έγινε στην Τσαμουριά με «πνεύμα επιείκειας»⁶.
4. Η πιεστική ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων από την Μ. Ασία οδήγησε λίγο αργότερα στην δέσμευση ή και στην απαλλοτρίωση, μεταξύ άλλων, και κτημάτων των Τσάμηδων⁷. Μάλιστα, με απόφαση του Ν. Πλαστήρα επετράπη η κατάληψη των ακινήτων εν γένει και προ της καταβολής αποζημίωσης. Σε διπλωματικό επίπεδο, αυτό προκάλεσε συνεχείς αλβανικές κατηγορίες σε βάρος της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών⁸. Σε διμερές επίπεδο, η αλβανική κυβέρνηση πίεσε για την ειδική ρύθμιση, μέσω συμφωνίας, των αποζημιώσεων των περιουσιακών στοιχείων των μουσουλμάνων «αλβανικής φυλής ή υπηκοότητας»⁹. Σε τοπικό επίπεδο, οι σχέσεις Τσάμηδων (μουσουλμάνων) και χριστιανών (προσφύγων και μη) εντάθηκαν κατακόρυφα. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι τον Φεβρουάριο του 1925 εγκαταστάθηκαν 18.000 πρόσφυγες από την Μ. Ασία στα χωριά των μουσουλμάνων που θεωρήθηκαν ανταλλάξιμοι και ετοιμάστηκαν να φύγουν για Τουρκία. Όμως, η ανταλλαγή ματαιώθηκε (μεσολάβησε ξαφνική απόφαση του στρατηγού Πάγκαλου της 23^{ης} Ιανουαρίου 1926) και οι Τσάμηδες επέστρεψαν στα σπίτια τους και στα χωράφια τους στα

έγγραφο του Υπουργείου Γεωργίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε. 1926, Γ/68/Χ).

Εφεξής, όπου αναφέρεται ως πηγή το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε.), λαμβάνεται υπόψη ότι δεν κατέστη δυνατή η άμεση πρόσβαση στο συγκεκριμένο αρχείο αλλά πρόκειται για έμμεση πηγή: όλες οι σχετικές αναφορές αντλούνται από το έργο του Δ. Μιχαλόπουλου, Τσάμηδες, εκδόσεις Αρσενίδη, Αθήνα, 1993.

⁵ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχος πρώτο, 23.11.1922, αρ. 243, σελ. 1459.

⁶ Έκθεση της 2ας Μαρτίου 1923 του Γενικού Διοικητή Ηπείρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε. 1923, Α/5[3]).

⁷ Βλ. κατωτέρω 1.4.1.1.1.

⁸ Βλ. κατωτέρω 1.4.1.2. και 1.5.1.2.

⁹ Βλ. κατωτέρω 1.5.1.1.

οποία είχαν ήδη εγκατασταθεί οι χριστιανοί πρόσφυγες. Η τριβή μεταξύ των δύο ομάδων πληθυσμού μετριάστηκε μόνο μετά την άνοιξη του 1926 όταν σταδιακά οι πρόσφυγες μετακινήθηκαν προς τη Θεσσαλία¹⁰.

5. Ο αγροτικός νόμος του 1926 με τα άρθρα 3 και 5 διαφοροποίησε τις περιοχές Θεσσαλίας, Άρτας, Ηπείρου, Μακεδονίας και Θράκης. Σ' αυτές τις περιπτώσεις επέτρεπε την απαλλοτρίωση και στα κάτω των 30 εκταρίων κτήματα. Ο λόγος ήταν ότι σε αυτές τις περιοχές εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες. Έτσι, όμως, πλήττονταν οι μικροϊδιοκτήτες Τσάμηδες¹¹.
6. Το 1926 υπογράφηκαν από τον στρατηγό Πάγκαλο τέσσερις διμερείς συμβάσεις με την Αλβανία¹². Λίγο μετά την ανατροπή του (πάντοτε το 1926), εισήχθησαν στην Βουλή για κύρωση. Η μία από αυτές («Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας») αποσύρθηκε τελευταία στιγμή από την συζήτηση στην κοινοβουλευτική επιτροπή γιατί στο άρθρο 3 όριζε ότι οι Αλβανοί υπήκοοι, κτήματα των οποίων στην Ελλάδα έχουν απαλλοτριωθεί, δικαιούνται αποζημίωση μεγαλύτερη από εκείνη που προβλεπόταν βάσει της αγροτικής νομοθεσίας.
7. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, επιθυμώντας την ηρεμία στον πληθυσμό της Τσαμουριάς, ψήφισε το 1930 και το 1931 ειδικούς νόμους για την «εύλογη» (ευνοϊκή) αποζημίωση των Τσάμηδων και την ταχύτερη διευθέτηση των περιουσιακών εκκρεμοτήτων¹³.
8. Αντιθέτως, η δικτατορία του Μεταξά υιοθέτησε το 1937 νόμο για την αναγκαστική απαλλοτρίωση των υπολειπόμενων αλβανικών περιουσιών στο όνομα του αναδασμού της γης. Η καταβολή των σχετικών αποζημιώσεων καθυστέρησε υπερβολικά.

¹⁰ Έκθεση του Γ.Δ. Ηπείρου προς το Υπ.Εξ. στις 30.9.1927, Ι.Α.Υ.Ε. Βλ. Α. Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες*, Νεφέλη, Αθήνα, 1995, σελ. 233-238.

¹¹ Σε έκθεση του Κ. Μητρομελέτη, Γενικού Επιθεωρητή του Υπουργείου Γεωργίας για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα των Τσάμηδων, κρίνει την απαλλοτρίωση ως «αμελέτητον, παράνομον και αντισυνταγματική, διότι πρόκειται περί πυκνοκαλλιεργημένων μικροϊδιοκτησιών» (Ι.Α.Υ.Ε. 1935, Α/4/9/2.).

¹² Βλ. κατωτέρω 1.5.1.1.

¹³ Βλ. κατωτέρω 1.4.1.1.2. και 1.4.1.1.3.

Οι προηγούμενες επεμβάσεις στα περιουσιακά στοιχεία των Τσάμηδων οδήγησαν στον προοδευτικό εκτοπισμό τους από γη και σπίτια με αποτέλεσμα, αφενός τα τοπικά μίσση¹⁴, αφετέρου την αναζήτηση ξένου προστάτη στην υπό Ιταλική κατοχή (1939) «Μεγάλη Αλβανία»¹⁵. Ήδη, πριν τον Οκτώβριο του 1940 χίλιοι πεντακόσιοι Τσάμηδες είχαν εκτοπισθεί στην Χίο, στην Κρήτη και σε άλλες απόμακρες περιοχές της χώρας¹⁶. Η ρήξη με το κεντρικό ελληνικό κράτος συντελέστηκε ουσιαστικά πριν τον πόλεμο εξαιτίας των περιουσιακών στοιχείων των Τσάμηδων¹⁷.

¹⁴ Τον Σεπτέμβριο του 1936 έλληνες κάτοικοι της Τσαμουριάς ανέφεραν στον Διευθυντή Κρατικής Αμύνης ότι φοβούνται ότι οι μουσουλμάνοι συντοπίτες τους «θέλουν να στραφή καθ' ημών όντων αόπλων, διότι ούτοι κατέχουσιν άπαντες όπλα» και ζητούσαν από το «νέον ορθοποδίζον κράτος» να στείλει τμήμα στρατού για την προστασία τους (Ι.Α.Υ.Ε. 1936, Α/4/9^α,β, α.π. 18452). Βλ. Λ. Διβάνη, ό.π., σελ. 255.

¹⁵ Ήδη, τον Απρίλιο του 1936 ο νέος Γενικός Διοικητής Ηπείρου ζητά από το Υπουργείο Εξωτερικών την ανάκληση προηγούμενης διαταγής του που απαγόρευε τη λήψη οποιουδήποτε πιεστικού μέτρου κατά των Τσάμηδων, γιατί διέβλεπε τον κίνδυνο να εξεγερθούν (Ι.Α.Υ.Ε. 1935, Α/4/9/1, α.π. 7809). Την ίδια εποχή ο Έπαρχος Παραμυθίας ζήτησε να σταλούν μυστικοί πράκτορες στα Τσαμοχώρια γιατί υπήρχαν φήμες για εξέγερση (Ι.Α.Υ.Ε. 1935, Α/4/9/1). Βλ. Λ. Διβάνη, ό.π., σελ. 255.

¹⁶ Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά των εθνικών θριάμβων», *Ο Πολίτης*, τ.117, 1992, σελ. 45.

¹⁷ Ε. Μαντά, *Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 47 κ.επ.. Γ. Μαργαρίτης, *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2005, σελ. 133-215, ιδίως, σελ. 140-145.

1. ΔΕΔΟΜΕΝΑ

1.1. Γεωγραφία

Τσαμουριά λεγόταν η περιοχή της Ηπείρου που εκτείνεται, παραλιακά, από τις εκβολές του Αχέροντα μέχρι το Βουθρωτό και, ανατολικά, ως τις υπώρειες της Ολύτσικας. Ένα μικρό τμήμα περιήλθε στην Αλβανία. Το 1923, το ελληνικό τμήμα της αποτελούσαν οι περιφέρειες των υποδιοικήσεων Παραμυθιάς, Φιλιατών και Μαργαριτίου¹⁸. Πρόκειται, δηλαδή, για την σημερινή Θεσπρωτία.

1.2. Πληθυσμός

Το 1923 στην Τσαμουριά ζούσαν 20.319 μουσουλμάνοι που είχαν τα αλβανικά ως μητρική γλώσσα¹⁹. Το 1925 η αλβανική κυβέρνηση έδωσε τον αριθμό των 25.000 μουσουλμάνων²⁰. Από την απογραφή του 1928 προέκυψε ότι στην Ήπειρο ζούσαν 17.008 μουσουλμάνοι αλβανικής γλώσσας²¹. Το 1938

¹⁸ Έκθεση της 2ας Μαρτίου 1923 του Γενικού Διοικητή Ηπείρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε. 1923, Α/5[3]).

¹⁹ Σε σύνολο πληθυσμού 60.705 κατοίκων στην περιοχή. Βλ. σημείωμα του Ν. Ι. Αναγνωστόπουλου, επιθεωρητή αγροτικής αποκατάστασης προσφύγων, με τίτλο «Περί θρησκευτικών μειονοτήτων της Τσαμουριάς» [Γιάννενα, 4.9.1923], συνημμένο σε έγγραφο του Υπουργείου Γεωργίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε. 1926, Γ/68/Χ, αρ. 33878). Πηγές των Τσάμηδων ανέβαζαν τον αριθμό σε 40.000 περίπου την ίδια εποχή (Ι.Α.Υ.Ε. 1923, ΚτΕ/ΑΠ/17, (18)).

²⁰ LoN, Doc. C. 765.1925.I, The Albanian Delegate to the President of the Council [Memorandum], Γενεύη, 4.12.1925.

Εφεξής, όπου αναφέρεται ως πηγή το αρχείο της Κοινωνίας των Εθνών (LoN), λαμβάνεται υπόψη ότι όλες οι σχετικές αναφορές αντλούνται από το έργο της Δ. Διβάνη, Ελλάδα και μειονότητες, Νεφέλη, Αθήνα, 1995, σελ. 218-257.

²¹ Σε σύνολο πληθυσμού 312.634 κατοίκων στην Ήπειρο. Βλ. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας της 15-16 Μαΐου 1928, IV. Τόπος γεννήσεως-Θρησκεία και γλώσσα-Υπηκοότης [Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1935]. Πρβλ. Δ. Μιχαλόπουλος, ό.π., σελ. 20.

Ο Γ. Μαργαρίτης («Η σκοτεινή πλευρά ... », ό.π., σελ. 44) αναφέρεται στα αποτελέσματα της απογραφής σημειώνοντας όμως τον αριθμό των 19.000 μουσουλμάνους αλβανικής γλώσσας.

αναφέρθηκαν από την Γενική Διοίκηση Ηπείρου 17.311 αλβανομουσουλμάνοι στην περιοχή²². Η επεξεργασία των αποτελεσμάτων του 1940 δεν ολοκληρώθηκε ποτέ αλλά σύμφωνα με μία πηγή οι μουσουλμάνοι της περιοχής ανέρχονταν σε 16.661²³. Σύμφωνα με μία άλλη –πιο αξιόπιστη– πηγή, οι μουσουλμάνοι ανέρχονταν σε 21.000 έως 22.000²⁴. Τέλος, οι ιταλοί υπολόγισαν το 1941, κατά τρόπο όμως υπερβολικό, ότι στην περιοχή κατοικούσαν 26.000 χριστιανοί Αλβανοί Τσάμηδες, 28.000 μουσουλμάνοι Αλβανοί Τσάμηδες έναντι μόνο 20.000 Ελλήνων²⁵.

Το 1947 αναφέρονται 113 Τσάμηδες στην περιφέρεια της Πάργας, εκ των οποίων 7 είναι άντρες και 79 γυναίκες²⁶. Η δε απογραφή του 1951 αναφέρει στην Ήπειρο 127 μουσουλμάνους αλβανικής γλώσσας²⁷.

Ο Γ. Χαρβαλιάς [«Αλβανία» στο: Θ. Βερέμης (επιμ.), *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1994, σελ. 204, υποσ. 38] αναφέρεται σε 18.145 μουσουλμάνους στην Θεσπρωτία, βάσει της ίδιας απογραφής. Παραπέμπει δε στο σημείωμα του Ν. Ι. Αναγνωστόπουλου, επιθεωρητή αγροτικής αποκατάστασης προσφύγων, με τίτλο «Περί θρησκευτικών μειονοτήτων της Τσαμουριάς» [Γιάννενα, 4.9.1923], συνημμένο σε έγγραφο του Υπουργείου Γεωργίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε. 1926, Γ/68/Χ, αρ. 33878). Πρβλ. Η. Κώνστα, *Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα*, Αθήνα, 1951, σελ. 71-76.

Ο Ν. Πολίτης απευθυνόμενος τον ίδιο καιρό (5.6.1928) στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών αναφέρθηκε σε 15.000 με 16.000 μουσουλμάνους της Τσαμουριάς. LoN, Official Journal, IXth year, no 7 (July 1928), Minutes of the fiftieth session of the Council, second meeting (June 5th, 1928), σελ. 873-887.

Τέλος, ο βουλευτής της περιοχής Χ. Παπασταύρου αναφέρθηκε το 1954 στην Βουλή σε 18.000 μουσουλμάνους αλβανούς. Πρακτικά των συνεδριάσεων της Γ΄ Συνόδου της Β΄ Βουλευτικής Περιόδου, συνεδρίαση ΛΕ΄, 17 Φεβρουαρίου 1954, σελ. 426.

²² Ι.Α.Υ.Ε. 1938, Α/4/9, α.π. 736. Βλ. Λ. Διβάνη, *ό.π.*, σελ. 256-257.

²³ Ι. Αρχιμανδρίτης, *Τσάμηδες. Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας*, σελ. 38. Βλ. Δ. Μιχαλόπουλος, *ό.π.*, σελ. 20.

²⁴ Λ. Μπαλτσιώτης, «Τσαμουριά: πραγματικότητες και φαντασιώσεις», *Ο Πολίτης*, τ.126, 2004, σελ. 58.

²⁵ Ιταλικά Στρατιωτικά Αρχεία, Έκθεση Πεπραγμένων του Γραφείου Πολιτικών Υποθέσεων της Ανώτερης Στρατιωτικής Διοίκησης της Ελλάδας (11^η Στρατιά), για τον πρώτο χρόνο της ιταλικής κατοχής της Ελλάδας, ISR T. 821 Roll 354. Βλ. Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά ...», *ό.π.*, σελ. 44.

²⁶ Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή. Σταθμός Χωροφυλακής Πάργας, 20.1.1947. Βλ. Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά ...», *ό.π.*, σελ. 47.

²⁷ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, Αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας της 7^{ης} Απριλίου 1951, [Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1958, σελ. 236 και 238]. Πρβλ. Δ. Μιχαλόπουλος, *ό.π.*, σελ. 189.

Σύμφωνα με μία πρόσφατη πηγή²⁸, σήμερα στο νομό Θεσπρωτίας διαμένουν 44 Τσάμηδες οι περισσότεροι των οποίων έχουν γεννηθεί (στην Ελλάδα) μετά το 1948 και συγκεκριμένα: 7 άτομα στα Σύβοτα (πρώην Μούρτος), 12 στον Αργυρότοπο (συνοικισμός Πολυνέρι, πρώην Κούτσι) και 25 στη Μαζαρακιά (συνοικισμός «Κόντρα»).

1.3. Ιθαγένεια

Ήδη από το 1913, βάσει της συνθήκης των Αθηνών (άρθρο 4), οι περισσότεροι Τσάμηδες επέλεξαν την ελληνική ιθαγένεια.

Οι λίγοι, που επέλεξαν την οθωμανική ιθαγένεια το 1913, έφυγαν για την Τουρκία. Εξαιτίας όμως των κακών συνθηκών διαβίωσης στην Τουρκία, ξαναγύρισαν στην Ελλάδα²⁹. Κατάφεραν να παραμείνουν στην Ελλάδα και προκύπτει ότι ανακάλεσαν την απόφασή τους και το 1920 ξαναεπέλεξαν την ελληνική ιθαγένεια³⁰. Μεταγενέστερα, όταν προέκυψε το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, 700 από αυτούς εμφανίστηκαν εκ νέου ως Οθωμανοί, πήραν άδεια από την επιτροπή ανταλλαγής και αναχώρησαν για Τουρκία αφού πρώτα πούλησαν τα υπάρχοντά τους. Εντούτοις, για λόγους γραφειοκρατικούς δεν κατέστη δυνατή η αναχώρηση άλλων 24 οικογενειών από αυτούς. Τελικά το νομικό τμήμα της Κοινωνίας των Εθνών έκρινε ότι όποιος δεν εγκατέλειψε την Ελλάδα ως τις 20.7.1927 πρέπει να θεωρείται έλληνας υπήκοος³¹.

²⁸ Β. Κραψίτη, *Οι μουσουλμάνοι τσάμηδες της Θεσπρωτίας*, Αθήνα, σελ. 181.

²⁹ FO 421/314[Confidential Print], αρ. 62 [C 3447/148/90], Sir P. Loraine, προς Sir A. Chamberlain, αρ.171, Αθήνα, 27 Απριλίου 1928.

³⁰ Εμφανίζονταν ως «Έλληνες υπήκοοι, μουσουλμάνοι, αλβανικής καταγωγής» ή ως απλώς «Έλληνες υπήκοοι». Βλ. I.A.Y.E. 1928, A/21/I, η γενική διοίκηση Ηπείρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών αρ. 25, Γιάννενα, 6 Μαρτίου 1928. Πρβλ. Λ. Διβάνη, ό.π., σελ. 240.

³¹ Πρόκειται για αυτούς που αφορά η Αναφορά του Housso Ilias Loukavitciotis στην Κοινωνία των Εθνών. Βλ. κατωτέρω, 1.4.1.1. Πρβλ. Λ. Διβάνη, ό.π., σελ. 242, υποσ. 68.

Τέλος, ως προς την εθνοτική καταγωγή, σύμφωνα με την επίσημη ελληνική³², αλβανική³³ και τουρκική³⁴ θέση κατά την συνδιάσκεψη της Λωζάνης (1923) αλλά και την θέση του γενικού γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών³⁵, οι Τσάμηδες ήταν μουσουλμάνοι, Έλληνες υπήκοοι, αλβανικής καταγωγής [που δεν είχαν τουρκική συνείδηση και οι οποίοι γεννήθηκαν είτε στην τότε Αλβανία (έτος 1923), είτε στην τότε Ελλάδα (1923) από πατέρα που γεννήθηκε στην τότε Αλβανία]³⁶.

1.4. Νομοθεσία

1.4.1 Πριν το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Διακρίνονται δύο υποκατηγορίες: η νομοθεσία για τα περιουσιακά στοιχεία των Τσάμηδων και των Αλβανών υπηκόων και ο έλεγχος της από την Κοινωνία των Εθνών.

³² Βλ. τη θέση του Έλληνα αντιπροσώπου Δ. Κακλαμάνου σε συνεδρίαση της υποεπιτροπής για την ανταλλαγή των πληθυσμών (19.1.1923 και 24.1.1923). Recueil des actes de la Conférence, 1ère tome, protocoles des séances plénières et procès-verbaux et rapports de la première commission, Sous-commission pour l'échange des populations, procès-verbal No.8 (séance du 19 janvier 1923), σ. 604.

Πρβλ. ιδιωτική επιστολή του Ε. Βενιζέλου στον γενικό γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών (6.8.1923): «Σας πληροφορώ ότι, πριν από την αναχώρησή μου από τη Λωζάνη, τηλεγράφησα στην κυβέρνησή μου για να επιστήσω την προσοχή της στη θέση των μουσουλμάνων, Ελλήνων υπηκόων, αλβανικής φυλής, οι οποίοι δεν πρέπει να εξομοιωθούν με τους Τούρκους στην εφαρμογή της σύμβασης για την ανταλλαγή των πληθυσμών». LoN, Doc. C. 752.1923. VII.

³³ Recueil des actes de la Conférence, ό.π., procès-verbal No.8 (séance du 19 janvier 1923), σ. 604 και procès-verbal No.13 (séance du 24 janvier 1923), σ. 625.

³⁴ Ο Τούρκος αντιπρόσωπος δεν έφερε καμία αντίρρηση στα όσα υποστήριξαν ο Έλληνας και Αλβανός εκπρόσωπος. Recueil des actes de la Conférence, ό.π., procès-verbal No.8 (séance du 19 janvier 1923), σ. 604.

³⁵ Memorandum by the Secretary-General (6.1.1925), LoN, Doc. C. 4.1925. I.

³⁶ Βλ. τις οδηγίες που έστειλε το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών στις 25.10.1923 στις υποεπιτροπές που είχαν συσταθεί προς εξακρίβωσιν της αλβανικής ή μη καταγωγής των Τσάμηδων: «Θεωρούνται αλβανικής καταγωγής και εξαιρετέοι οι κατοικούντες εν Ελλάδι μουσουλμάνοι Έλληνες υπηκόοι που δεν έχουν τουρκική συνείδησιν και οι οποίοι εγεννήθησαν είτε εις την σημερινήν Αλβανία, είτε εις την Ελλάδα εκ πατρός γεννηθέντος εις την σημερινήν Αλβανίαν». I.A.Y.E. 1923, ΚτΕ/ΑΠ/17, α.π. 31475.

1.4.1.1. Νομοθεσία για τα κτήματα των Τσάμηδων και των Αλβανών υπηκόων

Οι επεμβάσεις του έλληνα νομοθέτη είναι συχνές και αιτιολογούνται από την πιεστική ανάγκη αντιμετώπισης του προσφυγικού ρεύματος. Αφορούν και τα αστικά ακίνητα και τα αγροτικά ακίνητα των Τσάμηδων και των Αλβανών υπηκόων.

1.4.1.1.1 Νομοθετικό διάταγμα 15^{ης} Φεβρουαρίου 1923³⁷

Με το νομοθετικό αυτό διάταγμα θεσπίστηκε η παραχώρηση δημοσίων, δημοτικών και κοινοτικών κτημάτων καθώς και η ολοκληρωτική αναγκαστική απαλλοτριώση ιδιωτικών για την αποκατάσταση επίμορτων καλλιεργητών και προσφύγων. Ως αποζημίωση, η οποία θα καταβάλλονταν σε ομολογίες, οριζόταν όχι η τρέχουσα αξία των κτημάτων αλλά η τιμή που αυτά κατά μέσον όρο είχαν στην πριν από το τέλος του 1914 πενταετία –με μία δυνητική προσαύξηση 40%. Η αποζημίωση των μισθωμένων κατοικιών θα καταβάλλονταν με βάση την τρέχουσα τιμή (1923).

Είχε προηγηθεί απόφαση του Ν. Πλαστήρα με την οποία επετράπη η κατάληψη των ακινήτων εν γένει και προ της καταβολής αποζημίωσης³⁸.

1.4.1.1.2 Νόμος 4816/1930³⁹

Ο νόμος 4816/1930 επεδίωξε την επαύξηση της αποζημίωσης για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα των Τσάμηδων. Συγκεκριμένα:

³⁷ Ν.Δ. της 15.2.1923 «Περί αποκαταστάσεως ακτημόνων καλλιεργητών», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχος πρώτο, 5.3.1923, αρ. 57, σελ. 429.

³⁸ Απόφαση της 14^{ης} Φεβρουαρίου 1923 του Αρχηγού της Ελληνικής Επανάστασεως (αρ. πρ. 3473) «Περί καταλήψεως ακινήτων προς γεωργικήν αποκατάστασιν ακτημόνων καλλιεργητών κλπ. και προ της καταβολής αποζημιώσεως», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχος πρώτο, 5.3.1923, αρ. 57, σελ. 429.

³⁹ Νόμος 4816/1930 «Περί καθορισμού αποζημιώσεως απαλλοτριωθέντων κτημάτων Μαργαριτίου και Παραμυθιάς», ΦΕΚ Α' αρ.242, 16.7.1930.

(α) αναγνωριζόταν, κατά παρέκκλιση του αγροτικού νόμου του 1926, δικαίωμα έφεσης στους Τσάμηδες εντός τριμήνου σε οριστικές δικαστικές αποφάσεις με σκοπό την επαύξηση του τιμήματος των απαλλοτριωθέντων κτημάτων τους ενώ η άσκηση της έφεσης δεν έφερε αναστολή της απευθείας καταβολής των 3/4 της πρωτοδίκως ορισθείσης αποζημίωσης,

(β) διπλασίαζε την αρχικώς ορισθείσα αποζημίωση για εκείνους τους Τσάμηδες που επέλεγαν να μην ασκήσουν το ανωτέρω δικαίωμα έφεσης και, συγχρόνως, κατείχαν άνω των 300 στρεμμάτων έκταση και

(γ) παρείχε δικαίωμα στον Υπουργό Γεωργίας να επαναπέμψει στην Επιτροπή Απαλλοτριώσεως όσες υποθέσεις παραβίαζαν το Σύνταγμα ή ο αγροτικός νόμος ή αγνοήθηκαν πραγματικά περιστατικά με αποτέλεσμα την εκ νέου αναγνώριση των ιδιοκτητών και τον επαναπροσδιορισμό του ύψους της αποζημίωσης.

1.4.1.1.3 Νόμος 5136/1931⁴⁰

Ο νόμος στόχευσε:

(α) στην αναγνώριση δικαιώματος απευθείας μεταβίβασης των απαλλοτριωθέντων κτημάτων των Τσάμηδων στους κληρούχους πρόσφυγες αν δεν είχε, ήδη, ολοκληρωθεί η καταβολή του τιμήματος της απαλλοτρίωσης και
(β) σε εξαιρετικές περιπτώσεις, στην αποζημίωση των Τσάμηδων πέραν του καθορισθέντος από τα δικαστήρια τιμήματος της απαλλοτρίωσης.

Και οι δύο νόμοι, ο 4816/1930 και ο 5136/1931, δεν έφεραν αποτελέσματα εξαιτίας των μεγάλων αντιθέσεων σε τοπικό επίπεδο⁴¹ και της συντηρητικής στροφής των ελληνικών κυβερνήσεων⁴².

⁴⁰ Νόμος 5136/1931 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των διατάξεων του νόμου 4816 “περί καθορισμού αποζημιώσεως απαλλοτριωθέντων κτημάτων Μαργαριτίου και Παραμυθίας”», ΦΕΚ Α΄ αρ.217, 18.7.1931.

⁴¹ Ι.Α.Υ.Ε. 1935, Α/4/9/2.

⁴² Σύμφωνα με την Λ. Διβάνη, ό.π., σελ. 252, «οι περισσότερες νεωτεριστικές εισηγήσεις δεν υλοποιήθηκαν ποτέ πλήρως ώστε να αποδώσουν καρπούς. Άλλες ανακλήθηκαν από τις επόμενες κυβερνήσεις και άλλες εμποδίστηκαν από τη γραφειοκρατία και την παλινωδία της διοίκησης. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι το ζήτημα των αποζημιώσεων των απαλλοτριωθέντων κτημάτων, μολονότι εκτιμήθηκε από όλους ως υπ’ αριθμόν 1 παράγοντας δυσαρέσκειας που καθυστερούσε την

1.4.1.1.4 Αναγκαστικός Νόμος 735/1937⁴³

Ο νόμος στόχευσε:

(α) στην αναγκαστική απαλλοτρίωση των υπολειπομένων αλβανικών περιουσιών, τα οποία βρίσκονται υπό το Δημόσιο ή την Εθνική Τράπεζα, ως διαχειρίστριας της ανταλλαξιμού μουσουλμανικής περιουσίας, και (β) την αποζημίωση των ιδιοκτητών μετά από γνωμοδότηση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεως.

Σύμφωνα με μία πηγή, οι καθυστερήσεις στην καταβολή των αποζημιώσεων υπήρξαν προκλητικές⁴⁴.

1.4.1.2. Εξέταση της νομοθεσίας από την Κοινωνία των Εθνών

Ενώπιον της Κοινωνίας των Εθνών, εξετάστηκαν αιτιάσεις για τα περιουσιακά στοιχεία των Τσάμηδων⁴⁵.

Τον Μάρτιο 1928 εξετάστηκαν από τριμελείς επιτροπές του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών τέσσερις Αναφορές Τσάμηδων. Δύο από αυτές είχαν περιουσιακό περιεχόμενο⁴⁶.

Στην πρώτη Αναφορά, εκείνη των «Μουσουλμάνων αλβανικής καταγωγής που ζούσαν στην περιοχή των Φιλιατών»⁴⁷, υποστηρίχθηκε ότι οι Έλληνες αγρότες είχαν ιδιοποιηθεί χωριά με αποτέλεσμα οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι να στερούνται τη σοδειά που τους ανήκε. Σύμφωνα με την ελληνική εκδοχή, οι

αφομοίωση των Τσάμηδων και τους παρέδιδε στην αλβανική και ιταλική προπαγάνδα, ουδέποτε λύθηκε ικανοποιητικά».

⁴³ Αναγκαστικός Νόμος 735/1937 «Περί των Μουσουλμάνων των επικαλουμένων αλβανικήν καταγωγήν και περί αποδόσεως των παρ'αυτών διεκδικουμένων κτημάτων», ΦΕΚ Α' αρ.228, 15.6.1937.

⁴⁴ Γ. Μαργαρίτης, *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες*, ό.π., σελ. 145.

⁴⁵ Για το ζήτημα των απαλλοτριωθέντων κτημάτων των Αλβανών υπηκόων ενώπιον της Κοινωνίας των Εθνών βλ. κατωτέρω υπό 1.5.1.2.

⁴⁶ Οι υπόλοιπες δύο αφορούσαν κατηγορίες εκδίωξης των Τσάμηδων προς την Τουρκία [Αναφορά Housso Ilias Loukavitciotis (LoN, Document C. 575.1927.I) και Αναφορά Αντιπροσώπων των Τσάμηδων σχετικά με τη «γενική κατάσταση των Μουσουλμάνων αλβανικής καταγωγής στην Ελλάδα» (LoN, Document C. 662.1927.I)]. Και οι δύο Αναφορές δεν τελεσφόρησαν.

⁴⁷ LoN, Document C. 661.1927.I.

Τσάμηδες προστάτευαν τα χωριά αυτά την εποχή της Τουρκοκρατίας από συμμορίες με αντάλλαγμα μέρος της σοδειάς των κατοίκων των χωριών. Δεν αποτελούσαν τα χωριά αυτά ιδιοκτησία τους. Η Τριμελής Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών θεώρησε ικανοποιητική την ελληνική εξήγηση αν και ζήτησε να κρατηθεί ενήμερη των εξελίξεων⁴⁸.

Η δεύτερη Αναφορά, εκείνη «των Μωαμεθανών κατοίκων των χωριών Γαρδίκι και Δραγούμη»⁴⁹, αφορούσε την κατάληψη σπιτιών και κτημάτων από πρόσφυγες. Σύμφωνα με την ελληνική εκδοχή, οι Τσάμηδες είχαν πουλήσει τα σπίτια τους ελπίζοντας σε ανταλλαγή. Όταν όμως δεν αναχώρησαν, ζήτησαν την ακύρωση των πωλήσεων. Για τα κτήματα ζήτησαν και έλαβαν από τους πρόσφυγες το 1/3 της παραγωγής. Η Τριμελής Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών θεώρησε ικανοποιητική την ελληνική εξήγηση αν και ζήτησε να κρατηθεί ενήμερη των εξελίξεων⁵⁰.

Τον Απρίλιο του 1930 έφθασαν στην Κοινωνία των Εθνών καταγγελίες μικροϊδιοκτητών Τσάμηδων για παράνομες απαλλοτριώσεις σε κτήματα στην Τσαμουριά κάτω των 30 εκταρίων που προέβλεπε ο αγροτικός νόμος του 1926⁵¹. Η ελληνική αντιπροσωπεία απάντησε ότι ο αγροτικός νόμος προέβλεπε εξαιρέσεις για την περιοχή της Ηπείρου⁵² και οι ίδιοι ισχυρισμοί είχαν απορριφθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Πάντως, τον Ιούνιο του 1930 ψηφίζεται ειδικός νόμος για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα στην Τσαμουριά⁵³ και η αρμόδια τριμελής επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών έμεινε ικανοποιημένη⁵⁴.

1.4.2 Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

⁴⁸ I.A.Y.E. 1928, A/21/I., Δενδραμής προς Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 886, Γενεύη, 26 Μαρτίου 1928.

⁴⁹ LoN, Document C. 663.1927.I.

⁵⁰ I.A.Y.E. 1928, A/21/I., Δενδραμής προς Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 886, Γενεύη, 26 Μαρτίου 1928.

⁵¹ I.A.Y.E. 1935, A/4/9/2. α.π. 34.

⁵² Βλ. Εισαγωγή, σημείο 5.

⁵³ Βλ. ανωτέρω, νόμος 4816/1930, υπό 1.4.1.1.2.

⁵⁴ Βλ. Α. Διβάνη, ό.π., σελ. 250-251.

Με έντονη παρουσία στο πλευρό των Ιταλών και Γερμανών κατακτητών, οι Τσάμηδες βρέθηκαν υπό διωγμό μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας. Όσοι γλίτωσαν το φθινόπωρο του 1944 από αιματηρές πράξεις αντιποίνων⁵⁵, διέφυγαν στην Αλβανία.

Τον Μάρτιο του 1947 κλιμάκιο της «Ειδικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Βαλκάνια» μετέβη στη Θεσπρωτία, κυρίως στο Φιλιάτι, όπου ενήργησε έρευνα κατόπιν καταγγελιών της Αλβανίας. Στο κλιμάκιο μετείχε εκ μέρους της Ελλάδας ο Β. Θεοδωρόπουλος. Το περιεχόμενο του πορίσματος της έρευνας δεν είναι γνωστό. Σύμφωνα, πάντως, με τον διάδοχο του Θεοδωρόπουλου στην Επιτροπή, Α. Δαλιέτο, ένα αριθμός Τσάμηδων κατατάχθηκε στον «Δημοκρατικό Στρατό της Ελλάδας» στα τέλη του 1948⁵⁶.

Διακρίνονται τρεις κατηγορίες νόμων: η ποινική νομοθεσία για συνεργάτες των κατακτητών, η νομοθεσία για αποκατάσταση ακτημόνων και η σχετικά πρόσφατη νομοθεσία για την περιουσία των πολιτικών προσφύγων.

1.4.2.1. Ποινική νομοθεσία για συνεργάτες των κατακτητών

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, ψηφίστηκε ειδική ποινική νομοθεσία για την τιμωρία των συνεργασθέντων με τους Γερμανούς, Ιταλούς και Βούλγαρους. Με την Συντακτική Πράξη αρ. 6 της 2^{ης} Ιανουαρίου 1945⁵⁷ και τον αναγκαστικό νόμο 533/1945⁵⁸ ρυθμίζονταν οι απαραίτητες λεπτομέρειες για την συγκρότηση των Ειδικών Δικαστηρίων, την δικονομία τους, τα αδικήματα που θα διώκονταν και τις ποινές που θα επιβάλλονταν.

Το άρθρο 2 της Συντακτικής Πράξης (και του Α.Ν. 533/1945) προέβλεπε ότι, ανάλογα με την βαρύτητα της πράξης του καταδικασθέντος, το Ειδικό Δικαστήριο μπορούσε να επιβάλλει μερική ή ολική δήμευση της περιουσίας του. Το άρθρο 27 παρ.2 της ίδιας Πράξης (και του Α.Ν. 533/1945) προέβλεπε ότι η περιουσία της συζύγου ή τέκνων του κατηγορουμένου, που αποκτήθηκε

⁵⁵ Βλ. Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά ... », ό.π., σελ. 45.

⁵⁶ Εφημερίδα *Ακρόπολις*, 14 Ιουλίου 1949, σελ. 1.

⁵⁷ ΦΕΚ Α' αρ. 12, 21.1.1945.

⁵⁸ Αναγκαστικός Νόμος 533/1945 «Περί τροποποίησης, συμπλήρωσης και κωδικοποίησης της υπ' αριθ. 6/1945 Συντακτικής πράξης περί επιβολής κυρώσεως κλπ. ως έχει τροποποιηθή», ΦΕΚ Α' αρ. 224, 3.9.1945.

μετά την διάπραξη των αδικημάτων, ανήκε στον κατηγορούμενο (μαχητό τεκμήριο) και υπόκειντο σε δήμευση. Τέλος, το άρθρο 33 της Πράξης (άρθρο 32 του Α.Ν. 533/1945) προέβλεπε εικοσαετή παραγραφή για τις μη επανορθωτικές ποινές από την τελεσιδικία.

Βάσει αυτών των διατάξεων, καταδικάστηκαν την 23^η Μαΐου 1945 ερήμην χίλιοι εννιακόσιοι τριάντα Τσάμηδες σε θάνατο από το Ειδικό Δικαστήριο δοσίλογων των Ιωαννίνων (Απόφαση 344/1945). Από το ίδιο Δικαστήριο καταδικάστηκαν την 27^η Μαΐου 1946 ερήμην άλλοι εκατόν εβδομήντα εννιά Τσάμηδες σε θάνατο (απόφαση 344/1946). Σε όλους τους καταδικασθέντες επιβλήθηκε ολική δήμευση.

1.4.2.2. Νομοθεσία για αποκατάσταση ακτημόνων

Επί των ακινήτων (αγροτικών και αστικών) των Τσάμηδων, που διέφυγαν στην Αλβανία, φέρεται να απέκτησε κυριότητα το Ελληνικό Δημόσιο, βάσει ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων. Συγκεκριμένα:

α) το άρθρο 34 του Αναγκαστικού Νόμου 1539/1938⁵⁹ επέτρεψε την κατάληψη των εγκαταλελειμμένων αστικών ακινήτων⁶⁰ και αναγνώρισε μετά από δεκαετία νομή και κυριότητα του Δημοσίου⁶¹.

⁵⁹ Αναγκαστικός Νόμος 1539/1938, ΦΕΚ Α' αρ. 488, 29.12.1938.

⁶⁰ Άρθρο 34.

Παρ. 2: «Ακίνητα εγκαταλελειμμένα παρά των ιδιοκτητών των και μη διαχειριζόμενα παρ' αυτών ουδέ δι' αντιπρόσωπον καταλαμβάνονται του Δημοσίου και διαχειρίζονται παρ' αυτού ως διοικητού αλλοτριών».

Παρ. 5: «Η προς τον ιδιοκτήτην απόδοσις του καταληφθέντος κτήματος γίνεται, κατ' αίτησιν αυτού, κοινοποιουμένην προς το Δημόσιον, δι' αποφάσεως του Υπουργού των Οικονομικών, μετά γνώμην κατά το άρθρο 10 συμβουλίου. Αι διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 10 εφαρμόζονται και εν προκειμένω».

Παρ. 6: «Εις τον αναλαμβάνοντα το ακίνητόν του ιδιοκτήτη αποδίδονται, κατά την εν τη προηγουμένη παρ. 5 καθοριζομένην διαδικασίαν, και τα εισπραχθέντα τυχόν παρά του Δημοσίου μισθώματα, μειούμενα παρα τας γενομένας δαπάνας και κατά 20% λόγω εξόδων διαχείρισεως».

Παρ. 7: «Εάν απορριφθή η αίτησις του ιδιοκτήτου ή δεν εκδοθή απόφασις του υπουργού εντός 6 μηνών από της κοινοποιήσεως της αιτήσεως του ιδιοκτήτη ή εντός της υπό του κατά το άρθρο 10 συμβουλίου ταχθείσης, κατά την παρ. 4 του άρθρου 11, προθεσμίας, δύναται ούτος να ζητήσει την απόδοσιν δι' αιτήσεώς του,

β) το άρθρο 6 του Νομοθετικού Διατάγματος 2536/1953⁶² κήρυξε «εγκαταλελειμμένα» τα αγροτικά ακίνητα⁶³, εφόσον είχε αναχωρήσει ο ιδιοκτήτης στο εξωτερικό άνευ άδειας ή διαβατηρίου, και αναγνώρισε μετά από τριετία νομή και κυριότητα του Δημοσίου⁶⁴.

γ) το Νομοθετικό Διάταγμα 2185/1952⁶⁵, όπως αυτό τροποποιήθηκε με τον νόμο 2781/1954⁶⁶, επέτρεψε την διανομή των αγρών και κτηνοτροφικών εκτάσεων του Δημοσίου σε ακτήμονες και κτηνοτρόφους αντίστοιχα⁶⁷ και την

υποβαλλομένης προς τον αρμόδιον ως εκ της τοποθεσίας του ακινήτου, προέδρον των πρωτοδικών».

⁶¹ Άρθρο 34.

Παρ. 8: «Μετά πάροδον δεκαετίας από της υπό του Δημοσίου καταλήψεως κτήματος ως εγκαταλελειμμένου, το δικαίωμα κυριότητας αποσβέννυται και η κυριότης του ακινήτου περιέρχεται εις το Δημόσιον».

⁶² Νομοθετικό Διάταγμα 2536/1953, ΦΕΚ Α΄ 225, 27.8.1953.

⁶³ Σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρ. 5 του Ν. 3800/1957 (ΦΕΚ Α΄ 256) «Η αληθής έννοια των διατάξεων του άρθρου 6 του ν.δ. 2536/53 "Περί επανεποικισμού των παραμεθορίων περιοχών και ενισχύσεως του πληθυσμού αυτών" και του άρθρου 42 του ν.δ. 3784/57 είναι ότι αύται αφορώσι τα εγκαταλελειμμένα εις τας παραμεθορίους περιοχάς καθαρώς αγροτικάς κτήματα, ως και εκείνα εκ των εις τας χωρία και συνοικισμούς των περιοχών τούτων των τύποις αστικών άτινα ήθελον κατά την κρίσιν των Γεωργικών Υπηρεσιών ή των επιτροπών απαλλοτριώσεων χαρακτηρισθή ως προσφερόμενα προς εξυπηρέτησιν γεωργικών σκοπών, ουχί δε και τα εν ταις αυταίς περιοχαίς εγκαταλελειμμένα καθαρώς αστικά τοιαύτα άτινα εξακολουθούσι να διέπονται υπό των διατάξεων του άρθρου 34 του α.ν. 1539/38. Αι κατ'εφαρμογήν των ανωτέρω ερμηνευομένων διατάξεων λαβούσαι χώραν διαθέσεις κτημάτων των παραμεθορίων περιοχών θεωρούνται ως καλώς γενόμεναι».

⁶⁴ Άρθρο 6.

Παρ. 1: «Ακίνητα ανήκοντα κατά κυριότητα εις πρόσωπα μεταναστεύσαντα λάθρα εις το εξωτερικόν, άνευ άδειας ή διαβατηρίου εκδιδομένου παρά των αρμοδίων Αρχών, θεωρούνται εγκαταλελειμμένα έστω και αν διαχειρίζονται ταύτα συγγενείς, αντιπρόσωποι ή μισθωταί του ιδιοκτήτου».

Παρ. 2: «Μετά πάροδον τριετίας από της μεταναστεύσεως του ιδιοκτήτου βεβαιουμένης υπό της αρμοδίας Αστυνομικής Αρχής (Αλλοδαπών) θεωρείται αποσβεσθέν παν δικαίωμα αυτού επί του ακινήτου περιερχομένου αυτοδικαίως και άνευ τινός διαδικασίας ή μεταγραφής εις το Δημόσιον κατά πλήρη κυριότητα και νομήν. Ο ιδιοκτήτης εμφανιζόμενος ουδέν δικαίωμα ανακτά επί του εγκαταλελειμμένου ακινήτου, λογιζομένου εν πάση περιπτώσει ως τελούντος υπό νόμιμον επίταξιν και αναγκαστικήν απαλλοτριώσιν δια δημοσίαν ωφέλειαν κατά το άρθρον 17 του Συντάγματος».

⁶⁵ Νομοθετικό Διάταγμα 2185/1952, ΦΕΚ Α΄ αρ. 217, 15.8.1952.

⁶⁶ Νόμος 2781/1954, ΦΕΚ Α αρ.45, 18.3.1954.

⁶⁷ Άρθρο 1 του Ν.Δ. 2185/1952.

Παρ. 1: «Παραχωρούνται γαίαι καλλιεργούμεναι ή καλλιεργήσιμοι, φυτεΐαι και κτηνοτροφικαί εκτάσεις του Δημοσίου τελούσαι υπό την διαχείρισιν της Διευθύνσεως Δημοσίων Κτημάτων του Υπουργείου των Οικονομικών κατά τας διατάξεις του

αναγκαστική απαλλοτριώση άλλων αγροτικών ακινήτων⁶⁸. Εξαιρέθηκαν τα αστικά ακίνητα⁶⁹ και οι αγροτικές κατοικίες μετά της γύρω περιοχής⁷⁰. Σύμφωνα με ένα βουλευτή της περιοχής, επρόκειτο για 80.000 στρέμματα ποτιστικών και ξηρικών καλλιεργήσιμων αγρών, εκατομμύρια ελαιόδεντρα και σε λιβάδια απεριόριστης έκτασης⁷¹.

δ) το άρθρο 13 του Νομοθετικού Διατάγματος 3958/1959⁷² επέτρεψε την κατάληψη αγροτικών ακινήτων υπέρ του Δημοσίου στις παραμεθόριες περιοχές, εφόσον είχε αναχωρήσει ο ιδιοκτήτης στο εξωτερικό άνευ άδειας ή διαβατηρίου⁷³. Ολόκληρος ο νομός Θεσπρωτίας ανήκε στις παραμεθόριες περιοχές, βάσει των διατάξεων του Α.Ν. 1366/1938⁷⁴. Το άρθρο 13 του Νόμου

άρθρου 121 του Αγροτικού Κώδικος και της περί αποκαταστάσεως κτηνοτρόφων νομοθεσίας».

Παρ. 2: «Αναλαμβάνονται υπό του Υπουργείου Γεωργίας και παραχωρούνται κατά τας εκάστοτε ισχύουσας σχετικές διατάξεις γαίαι καλλιεργούμεναι και καλλιεργήσιμοι και κτηνοτροφικοί θαμνώδους ή μη μορφής εκτάσεις της ανταλλαξίμου περιουσίας. Ως καλλιεργήσιμοι γαίαι νοούνται και αι δεκτικά καλλιεργείας δι' εκχερσώσεως θαμνώδεις εκτάσεις ως και αι κεκαλυμμένοι δι' αγριελαιών ή ετέρων αγρίων καρποφόρων δένδρων δεκτικών εξημερώσεως δι' εγκεντρισμού».

⁶⁸ Άρθρο 1 του Ν.Δ. 2185/1952.

Παρ. 3: «Επιτρέπεται συμφώνως τω άρθρω 104 του Συντάγματος η αναγκαστική απαλλοτριώσις αγροτικών κτημάτων ανηκόντων εις φυσικά πρόσωπα και πάσης φύσεως νομικά πρόσωπα Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου και Ιδρύματα».

⁶⁹ Άρθρο 18 του Ν.Δ. 2185/1952.

Παρ. 1 στοιχ. (η): «Γ' ακίνητα περί των άρθρων 14, 15 και 16 του Αγροτικού Κώδικος».

⁷⁰ Άρθρο 18 του Ν.Δ. 2185/1952.

Παρ. 1 στοιχ. (γ): «Αι εντός των απαλλοτριουμένων κτημάτων κατοικίαι των ιδιοκτητών μετά της γύρωθεν περιοχής των μη δυναμένης να υπερβή τα 3 στρέμματα δι' εκάστην κατοικίαν».

⁷¹ Χ. Παπασταύρου, Πρακτικά των συνεδριάσεων της Γ' Συνόδου της Β' Βουλευτικής Περιόδου, συνεδρίαση ΛΕ', 17 Φεβρουαρίου 1954, σελ. 427.

⁷² Νόμος 3958/1959, ΦΕΚ Α αρ.133.

⁷³ Άρθρο 13 παρ.1: «Αγροτικά ακίνητα κείμενα εις τας περιοχάς τας οριζόμενας από το Α.Ν. 1366/38 "περί απαγορεύσεως δικαιπραξιών εις παραμεθόριους περιοχάς κλπ." εγκαταλελειμμένα δια μη ασκήσεως της εκμεταλλεύσεως αυτών δια μίαν πενταετίαν προ της ισχύος του παρόντος Ν.Δ. συνεπεία αναχωρήσεως των ιδιοκτητών αυτών εις το Εξωτερικόν άνευ αδειας ή διαβατηρίου και μη τελούντα υπό την διαχείρισιν των ουδέ δι' αντιπροσώπου νομίμως εξουσιοδοτουμένου μετά τήρησιν των κατά τον ανωτέρω Α.Ν. 1366/38 διατυπώσεων, καταλαμβάνονται παρά του Δημοσίου, όπερ ασκεί την διαχείρισιν αυτών».

⁷⁴ Ο Α.Ν. 1366/1938 «Περί απαγορεύσεως δικαιπραξιών εις τας παραμεθόριους περιοχάς» [καταργήθηκε από 31.7.1990 με το άρθρο 31 παρ. 1 του Ν. 1892/1990

3958/1959 καταργήθηκε με το νόμο 1540/1985 για την αποκατάσταση των προσφύγων⁷⁵.

Τονίζεται ότι, όσον αφορά τους αναχωρήσαντες με καθ' οιονδήποτε τρόπο για Τουρκία μετά το 1940 Μουσουλμάνους της Δ. Θράκης, υπήρχε ειδική πρόνοια αναστολής των ανωτέρω διατάξεων⁷⁶.

Τα προηγούμενα αγροτικά ακίνητα, κυριότητας πλέον του Δημοσίου, παραχωρήθηκαν στους ακτήμονες γεωργούς και κτηνοτρόφους με καθορισμό της αξίας τους από την Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Θεσπρωτίας στην περίοδο 1960 και 1970, κατά κλήρο και σε μεταλλικές δραχμές. Τα δε αστικά ακίνητα σε Ηγουμενίτσα, Παραμυθιά, Μαργαρίτι, Φιλιάτι, Πέρδικα και Σύβοτα εκποιήθηκαν σε άστεγους απ' ευθείας ή με δημοπρασίες από τις αρμόδιες Οικονομικές Εφορίες⁷⁷.

1.4.2.3. Επιεικείς ρυθμίσεις για συνεργάτες των κατακτητών

Η δικτατορία των συνταγματαρχών προχώρησε στην έκδοση του ν.δ. 1108 της 28/31.1.1972 «Περί αποδόσεως δημευθέντων αγροτικών ακινήτων»⁷⁸ με το οποίο προβλεπόταν η απόδοση των δημευθέντων αγροτικών ακινήτων σε όσους εκ των καταδικασθέντων για συνεργασία με τους κατακτητές (το ν.δ. αναφέρεται ρητώς στην ποινική νομοθεσία περί δοσιλόγων) είχαν το 1972 την ελληνική ιθαγένεια και ζούσαν «φιλησύγχως και νομοταγώς». Σε περίπτωση που η απόδοση ήταν αδύνατη, προβλεπόταν η αποζημίωση των δικαιούχων. Αν υπήρχαν κτίσματα στα αγροτικά ακίνητα, τότε αποδίδονταν (αποζημιώνονταν) και αυτά με τον όρο ότι βρίσκονταν σε χωριά ή κωμοπόλεις κάτω των 5.000 κατοίκων. Αν ο καθ' ου η δήμευσις κατοικούσε εκτός Ελλάδος και συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις της ελληνικής ιθαγένειας ή της «φιλήσυχης

(ΦΕΚ Α' 101)] όριζε ήδη από το 1938 παραμεθόριες τις επαρχίες Θυαμίδος ή Φιλιατών του νόμου Θεσπρωτίας (Β.Δ. 21/25 Οκτ. 1938, ΦΕΚ Α' 400). Το 1939 χαρακτηρίστηκε παραμεθόριος ολόκληρος ο νομός Θεσπρωτίας (Β.Δ. 3 Νοεμ. 1939, 1 Ιαν. 1940, ΦΕΚ Α' 13).

⁷⁵ Άρθρο 9 εδ.6. Βλ. κατωτέρω.

⁷⁶ Άρθρο 7 νόμου 2781/1954 και άρθρο 13 Ν.Δ. 3958/1959. Και οι δύο διατάξεις καταργήθηκαν τελικά με το άρθρο 9 του νόμου 1540/1985.

⁷⁷ Πηγή: Β. Κρασίτης, *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας*, ό.π., σελ. 180.

⁷⁸ ΦΕΚ Α' 17. Βλ. *Κώδικα Νομικού Βήματος* 20 (1972), σελ. 35-36.

και νομοταγούς» διαβίωσης, τότε δικαιούχοι μπορούσαν να είναι ο σύζυγος, οι κατιόντες ή ανιόντες αυτού, αφόσον πληρούσαν αυτοί τις προϋποθέσεις.

Το νομοθετικό διάταγμα προέβλεπε συνολικά προθεσμία ενός έτους για την υποβολή αιτήσεων από τους καθ' ου η δήμευσις. Το νομοθετικό διάταγμα καταργήθηκε ρητώς από το άρθρο 9 του νόμου 1540/1985 για τους πολιτικούς πρόσφυγες.

1.4.2.4. Νομοθεσία για πολιτικούς πρόσφυγες

Το 1985 ψηφίστηκε ο νόμος 1540/1985 για την αποκατάσταση των πολιτικών προσφύγων. Στο άρθρο 1 του νόμου ορίζεται ότι πολιτικοί πρόσφυγες είναι όσοι διέφυγαν στο εξωτερικό μετά την 1^η Ιανουαρίου 1945 λόγω του εμφυλίου πολέμου και είναι Έλληνες στο γένος⁷⁹. Στο ίδιο άρθρο σημειώνεται ότι ο νόμος αφορά την περιουσία των πολιτικών προσφύγων που δημεύτηκε ή καταλήφθηκε ή απαλλοτριώθηκε βάσει των ανωτέρω υπό σημεία α, β, γ και δ σημεία (1.4.2.32) διατάξεων⁸⁰. Το άρθρο 2 προβλέπει την απόδοση των περιουσιών στους πολιτικούς πρόσφυγες εφόσον διαμένουν στην

⁷⁹ Παρ. 1: «Πολιτικοί πρόσφυγες, για την εφαρμογή του νόμου αυτού, θεωρούνται οι Έλληνες το γένος, οι οποίοι, εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, κατέφυγαν στην αλλοδαπή μετά την πρώτη Ιανουαρίου 1945 ή φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν».

⁸⁰ Παρ. 2: «Οι διατάξεις του νόμου αυτού εφαρμόζονται: α) για τα ακίνητα που περιήλθαν στο Δημόσιο με την εφαρμογή των διατάξεων των ψηφισμάτων Μ/1948 (ΦΕΚ 17) και Ν/1948 (ΦΕΚ 101) και των οποίων τη διαχείριση έχει το Υπουργείο Οικονομικών ή το Υπουργείο Γεωργίας, β) Για τα ακίνητα και τους κλήρους, που εγκαταλείφθηκαν και περιήλθαν στη διαχείριση του Υπουργείου Γεωργίας με την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 6 και 8 του ν.δ. 2536/1953 (ΦΕΚ 225), γ) για τα αγροτικά ακίνητα που περιήλθαν στο Δημόσιο με την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 13 του ν.δ. 3958/1959 (ΦΕΚ 133), δ) "Για τα ακίνητα που περιήλθαν στο Δημόσιο ή το Δημόσιο έχει εισπράξει συμπληρωματικό τίμημα, ύστερα από υποκατάστασή του στα δικαιώματα του πωλητή, σύμφωνα με τις διατάξεις του α.ν. 1323/1949 (ΦΕΚ 323), για το λόγο ότι ο πωλητής είχε στερηθεί το δικαίωμα να επανακτήσει τα ακίνητα που είχε πουλήσει, για παράβαση των διατάξεων των άρθρων 1, 2, 3 και 5 του Γ' Ψηφίσματος (ΦΕΚ 203/1946) ή του άρθρου 2 του α.ν. 509/1947 (ΦΕΚ 293) ή για συμμετοχή του στον εμφύλιο πόλεμο, ή στερήθηκε την ελληνική ιθαγένεια σύμφωνα με τις διατάξεις του ΑΖ' Ψηφίσματος (ΦΕΚ 267/1947) ή κατέφυγε σε ξένη χώρα για την οργάνωση του εμφυλίου πολέμου", ε) για τα ακίνητα που καταλήφθηκαν από το Δημόσιο ως εγκαταλελειμμένα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 34 του α.ν. 1539/1938 (ΦΕΚ 488), στ) για τα ακίνητα που εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου δημεύτηκαν με δικαστικές ή διοικητικές αποφάσεις και οι ιδιοκτήτες τους φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν ή εκτελέστηκαν ή καταδιώκονταν στην ελληνική επικράτεια».

Ελλάδα και ανακτούν ή αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια⁸¹. Υπάρχει δε ειδική πρόνοια για τους κληρονόμους τους⁸². Το ίδιο άρθρο εξαιρεί από την εφαρμογή του νόμου, μεταξύ άλλων, όσα από τα προηγούμενα ακίνητα διατέθηκαν προσωρινά ή οριστικά σε δικαιούχο αστικής ή αγροτικής αποκατάστασης ή η κυριότητα τους είχε ήδη μεταβιβαστεί σε τρίτους από το Δημόσιο⁸³. Τέλος, το άρθρο 4 του νόμου προβλέπει επταετή συνολικά προθεσμία για την άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτικών προσφύγων⁸⁴.

⁸¹ Άρθρο 2.

Παρ. 1: «Τα ακίνητα που αναφέρονται στο προηγούμενο άρθρο αποδίδονται στους δικαιούχους πολιτικούς πρόσφυγες που κατοικούν στην Ελλάδα ή επαναπατρίζονται και έχουν ή ανακτούν ή αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια. Η απόδοση δεν εμποδίζεται αν το ακίνητο έχει περιέλθει σε οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) κατά νομή ή κατοχή. Αν το ακίνητο έχει περιέλθει σε Ο.Τ.Α. κατά κυριότητα, αποδίδεται εφόσον αυτός συναινεί. Δεν εμποδίζεται η απόδοση αν το ακίνητο έχει αποκτήσει δασική μορφή. Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζονται και οι διατάξεις του άρθρου 75 παρ. 1, 2 και 3 του ν. 998/1979 (ΦΕΚ 289)».

⁸² Παρ. 4: «Αν ο πολιτικός πρόσφυγας πέθανε, δικαιούχοι απόδοσης είναι, εφόσον είναι κληρονόμοι του και κατά το λόγο της κληρονομικής τους μερίδας, ο σύζυγος του, οι κατιόντες του, οι γονείς του και από τους λοιπούς κληρονόμους του μόνο όσοι είναι πολιτικοί πρόσφυγες και κατοικούν στην Ελλάδα ή επαναπατρίζονται. Αν συντρέχουν πολλά από τα παραπάνω πρόσωπα, εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του αστικού κώδικα για την κληρονομική διαδοχή».

⁸³ Άρθρο 2 παρ. 2: «Δεν αποδίδονται τα ακίνητα: α) που έχουν διατεθεί από το Δημόσιο σε τρίτο κατά κυριότητα ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα, β) που έχουν παραχωρηθεί, προσωρινά ή οριστικά, από το Δημόσιο σε δικαιούχο αστικής ή αγροτικής αποκατάστασης ...», γ) που έχουν εκμισθωθεί από το Δημόσιο σε τρίτο, εφόσον η μίσθωση έχει διαρκέσει δέκα έτη και συνεχίζεται κατά την έναρξη ισχύος του νόμου αυτού, δ) που έχουν γίνει πάνω σ' αυτό επωφελείς δαπάνες από το Δημόσιο ή από νομικό πρόσωπο του δημόσιου τομέα, όπως προσδιορίζονται με τις διατάξεις της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του ν. 1232/1982 (ΦΕΚ 22) και της παραγράφου 6 του άρθρου 1 του ν. 1256/1982 (ΦΕΚ 65), εφόσον η αύξηση της αξίας του ακινήτου σώζεται, κατά την υποβολή της αίτησης για την απόδοσή του, ε) που κατέχονται αυθαίρετα από πρόσωπα τα οποία δεν είναι σύζυγος ή γονέας ή κατιών ή αδελφός του δικαιούχου απόδοσης και δικαιούνται να τα εξαγοράσουν, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3 του ν. 666/1977 (ΦΕΚ 234), του άρθρου 1 του ν. 719/1977 (ΦΕΚ 301) και του άρθρου 34 του ν. 1473/1984 (ΦΕΚ 127).

⁸⁴ Άρθρο 4.

Παρ. 1: «Η αίτηση για την απόδοση της ιδιοκτησίας ή του κλήρου υποβάλλεται στη διεύθυνση γεωργίας της νομαρχίας της τοποθεσίας του αποδοτέου ακινήτου».

Παρ. 2: «Η αίτηση υποβάλλεται μέσα σε αποκλειστική προθεσμία πέντε ετών από τη δημοσίευση του νόμου αυτού. Αν ο δικαιούχος απόδοσης διαμένει στο εξωτερικό, κατά τη δημοσίευση του νόμου αυτού, η προθεσμία αναστέλλεται έως την εγκατάστασή του στην Ελλάδα, αλλά όχι πέρα από δύο έτη από τη δημοσίευση του νόμου αυτού».

1.5. Διμερείς ελληνοαλβανικές σχέσεις

Διακρίνονται δύο περίοδοι, με χρονικό σημείο διαχωρισμού την 28^η Οκτωβρίου 1940.

1.5.1. Μέχρι την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από κάποιες προσπάθειες συνεννόησης των δύο κρατών για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα των Αλβανών υπηκόων αλλά δεν απουσιάζουν οι εντάσεις και η προσφυγή στην Κοινωνία των Εθνών.

1.5.1.1. Ελληνοαλβανικές συμβάσεις

Επί των διαδοχικών κυβερνήσεων Θ. Πάγκαλου και Γ. Κονδύλη υπογράφηκαν τέσσερις διμερείς συμβάσεις, μία στα Τίρανα, στις 25 Ιουνίου 1926, και τρεις στην Αθήνα, στις 13 Οκτωβρίου 1926. Συγκεκριμένα στην αλβανική πρωτεύουσα υπογράφηκε σύμβαση «Περί εκδόσεως εγκληματιών»⁸⁵ και στην ελληνική οι υπόλοιπες «Περί ιθαγένειας»⁸⁶, «Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας»⁸⁷ και «Περί εμπορίου και ναυτιλίας»⁸⁸. Η πρώτη επεδίωκε να αντιμετωπίσει την συχνή εκείνη την εποχή διαφυγή στην Αλβανία των ληστών από την Ελλάδα. Η δεύτερη σύμβαση ρύθμιζε ζητήματα αμφισβητούμενης ιθαγένειας. Η τρίτη αφορούσε θέματα αντιπροσώπευσης του ενός κράτους στο άλλο ενώ η τέταρτη αποσκοπούσε στην ενίσχυση των μεταξύ των δύο χωρών εμπορικών συναλλαγών.

Παραδόξως, το άρθρο 3 της σύμβασης «Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας» όριζε τα ακόλουθα: «Εν περιπτώσει αναγκαστικής απαλλοτριώσεως ή επιτάξεως εν ενί των δύο Κρατών, οι υπηκόοι εκάτερου αυτών δεν θα υποβάλλονται, από της απόψεως ταύτης, επί του εδάφους του

⁸⁵ Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1860.

⁸⁶ Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1837.

⁸⁷ Ι.Α.Υ.Ε., Οκτώβριος 1927-1928, Α/4/Ι, Εισηγητική έκθεση προς την Βουλή (Α. Μιχαλακόπουλος, υπουργός Εξωτερικών, Αθήνα, 28.1.1927).

⁸⁸ Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1868.

ετέρου, εις καθεστώς ήσσον ευνοϊκόν εκείνου εις ο υποβάλλονται οι ιθαγενείς ή οι υπηκόοι οιασδήποτε τρίτης Δυνάμεως». Με άλλα λόγια, προβλέπονταν ότι οι Αλβανοί υπηκόοι, κτήματα των οποίων στην Ελλάδα είχαν απαλλοτριωθεί, δικαιούνταν αποζημίωση μεγαλύτερη από εκείνη που προβλέπονταν βάσει της αγροτικής νομοθεσίας, δηλαδή, των άρθρων 18, 20 και 21 του Ν.Δ. της 15.2.1923 «Περί αποκαταστάσεως ακτημόνων καλλιεργητών»⁸⁹. Σημειώνεται ότι ρυθμίσεις ευνοϊκότερες (μεγαλύτερη αποζημίωση από την αντίστοιχη που δικαιούνταν οι Έλληνες) είχαν, καταρχήν, συμφωνηθεί εκείνη την εποχή για υπηκόους Βρετανούς, Ιταλούς και ορισμένους Τούρκους, που είχαν κτηματική περιουσία στην Ελλάδα⁹⁰. Εντούτοις, η συνολική επιβάρυνση για το ελληνικό κράτος ήταν υποδεέστερη από εκείνη των αλβανικών κτημάτων⁹¹: η συνολική έκταση των αλβανικών κτημάτων στην Ελλάδα, ήταν σύμφωνα με τους υπολογισμούς του υπουργείου Γεωργίας, ένα εκατομμύριο στρέμματα⁹². Γι' αυτό και τελικά η Ελληνική Βουλή κύρωσε τις τρεις μόνο από τις τέσσερις συμβάσεις⁹³: το νομοσχέδιο για την κύρωση της σύμβασης «Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας», αν και κατατέθηκε, δεν εισήχθη προς συζήτηση από την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή μετά από παρέμβαση του Υπουργείου Εξωτερικών⁹⁴.

⁸⁹ Βλ. ανωτέρω, 1.4.1.1.1.

⁹⁰ Ι.Α.Υ.Ε., Οκτώβριος 1927-1928, Α/4/Ι, Ι. Πολίτης προς Α. Μιχαλακόπουλο, Σημείωμα για τα αλβανικά κτήματα [Αθήνα], 14 Απριλίου 1928.

⁹¹ Το συνολικό ποσό της επιβάρυνσης για την αποζημίωση των υπηκόων της Μ. Βρετανίας, Ιταλίας και Βελγίου ήταν 15.000.000 δρχ. σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου 4245 της 26 Ιουλίου-1 Αυγούστου 1929 «Περί κυρώσεως του από 23 Μαρτίου 1929 Ν.Δ. «περί κυρώσεως των μεταξύ της Ελλάδος και Αγγλίας, Ελλάδος και Βελγίου και Ελλάδος και Ιταλίας συμφωνιών περί εξαγοράς κτημάτων και υπηκόων αυτών»».

⁹² Πρακτικά των συνεδριάσεων της Β' Συνόδου της Α' Βουλευτικής Περιόδου, τ.Β', συνεδρίαση ΟΕ', 16 Μαΐου 1928, σελ. 922.

⁹³ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Α' Συνόδου της Α' βουλευτικής περιόδου, τόμος Α', συνεδρίαση της 24^{ης} Αυγούστου 1927, σελ. 755 επ., συνεδρίαση της 25^{ης} Αυγούστου 1927, σελ. 788 επ.

⁹⁴ Ι.Α.Υ.Ε., 1928, Α/4/Ι, Σημείωμα για τις ελληνοαλβανικές συμβάσεις (Ι. Πολίτης [Αθήνα], 9 Αυγούστου 1928).

Σε σχετική επιστολή παραπόνων του Αλβανού πρέσβη στην Αθήνα⁹⁵, ο τότε Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Α. Μιχαλακόπουλος εξήγησε ότι η σύμβαση «Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας» είχε απορριφθεί ουσιαστικά από την κοινοβουλευτική επιτροπή γιατί, σύμφωνα με την διεθνή πρακτική, οι ξένοι δεν ήταν δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο μεταχείρισης ευνοϊκότερης απ' ό,τι οι ντόπιοι. Κατέστησε δε σαφές ότι δεν πρόκειται να αποζημιωθούν οι Αλβανοί κτηματίες με μεγαλύτερα ποσά από εκείνα που θα καταβάλλονταν στους Έλληνες⁹⁶.

Παρά την ψήφιση των κυρωτικών νόμων για τις τρεις συμβάσεις, τον Αύγουστο του 1927, η δημοσίευση των νόμων στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως καθυστέρησε περισσότερο από ένα χρόνο. Ο λόγος ήταν η έντονη δυσαρέσκεια της Αλβανίας για την μη επικύρωση της σύμβασης. Οι ενδιαφερόμενοι κτηματίες ήταν Αλβανοί υπήκοοι, ανήκαν στους ιθύνοντες κύκλους της Αλβανίας και, επομένως, διέθεταν την δύναμη να πιέζουν μέσω της επίσημης Αλβανικής κυβέρνησης για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αιτημάτων⁹⁷. Ενόψει αυτής της πίεσης, η ελληνική κυβέρνηση καθυστέρησε σκόπιμα την δημοσίευση των τριών συμβάσεων στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ήθελε να καταστεί σαφές στα Τίρανα ότι η σκληρή στάση που είχε υιοθετηθεί εξαιτίας του ζητήματος των κτημάτων δεν θα έφερνε αποτελέσματα⁹⁸.

⁹⁵ I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Στ. Σταυρή προς Α. Μιχαλακόπουλο, αρ. 898, Αθήνα, 18 Ιουλίου 1927.

⁹⁶ I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Α. Μιχαλακόπουλος προς Στ. Σταυρή, αρ. 22794, Αθήνα, 20 Ιουλίου 1927.

⁹⁷ Υπολογίζεται ότι οι ιδιοκτήτες ήταν περίπου τριακόσιοι (National Archives, RF 59, DS 655.7531/13, Herman Bernstein Αμερικανός πρεσβευτής στα Τίρανα, προς Henry Lewis Stimson, Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών, 31 Ιανουαρίου 1933). Σύμφωνα με ιταλική πηγή τα κτήματα αυτά βρίσκονταν στην Μακεδονία και στην Ήπειρο (Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Grecia, pacco 1231, fascicolo 5073, Aloisi προς υπουργείο Εξωτερικών, telespresso αρ. 1753/668, Δυρράχιο, 12 Οκτωβρίου 1926).

⁹⁸ I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Σημείωμα για τις ελληνοαλβανικές συμβάσεις (Ι. Πολίτης [Αθήνα], 9 Αυγούστου 1928).

Την 1^η Ιανουαρίου 1928 τα Τίρανα έκαναν γνωστά τα ονόματα δύο Αλβανών υψηλών αξιωματούχων⁹⁹ που θα μετέβαιναν «όσο το δυνατόν πιο γρήγορα» στην Αθήνα για να διευθετήσουν το ζήτημα των κτημάτων. Τέλη Ιανουαρίου 1928 είχαν «ανεπίσημες συζητήσεις με αρμόδιους υπηρεσιακούς φορείς» του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών¹⁰⁰. Ταυτόχρονα ο πρέσβης της Αλβανίας στην Αθήνα έστειλε επιστολή στον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών με την οποία παρουσίαζε τις αξιώσεις των Αλβανών υπηκόων για τα κτήματά τους στην Ελλάδα που είχαν απαλλοτριωθεί¹⁰¹. Συγκεκριμένα, ζητούσε να γίνει και για τους Αλβανούς υπηκόους διευθέτηση ανάλογη με εκείνη που, προνομιακά, είχε συμφωνηθεί για τους Βρετανούς, Ιταλούς και Βέλγους¹⁰². Στο ίδιο έγγραφο αναφερόταν ότι η συνολική έκταση των αλβανικών κτημάτων στην Ελλάδα ήταν πεντακόσιες χιλιάδες στρέμματα (και όχι ένα εκατομμύριο όπως υποστήριζε το Ελληνικό Υπουργείο Γεωργίας) και η αξία ανά στρέμμα υπολογιζόταν ιδιαίτερα υψηλά (σε σύγκριση πάντοτε με τους ελληνικούς υπολογισμούς)¹⁰³. Η αποστολή των εκπροσώπων της Αλβανίας δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα.

Τελικά, όμως, οι κυρωτικοί νόμοι των τριών συμβάσεων δημοσιεύτηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 13 Οκτωβρίου 1928¹⁰⁴. Καταλυτική

⁹⁹ Ο τότε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών και ο βουλευτής Βερατίου και πρώην Υπουργός Δικαιοσύνης, Μ. Τουτουλάνης.

¹⁰⁰ Ι.Α.Υ.Ε., 1928, Α/4/Ι, Σημείωμα για τις ελληνοαλβανικές συμβάσεις (Ι. Πολίτης [Αθήνα], 9 Αυγούστου 1928).

¹⁰¹ Ι.Α.Υ.Ε., Οκτώβριος 1927-1928, Α/4/Ι, Στ. Σταυρής προς Α. Μιχαλακόπουλο, αρ. 41, Αθήνα, 3 Φεβρουαρίου 1928.

¹⁰² Νόμος 4245 της 26 Ιουλίου-1 Αυγούστου 1929 «Περί κυρώσεως του από 23 Μαρτίου 1929 Ν.Δ. «περί κυρώσεως των μεταξύ της Ελλάδος και Αγγλίας, Ελλάδος και Βελγίου και Ελλάδος και Ιταλίας συμφωνιών περί εξαγοράς κτημάτων και υπηκόων αυτών»».

¹⁰³ Βλ. Πρακτικά των συνεδριάσεων της Β' Συνόδου της Α' Βουλευτικής Περιόδου, τ.Β', συνεδρίαση ΟΕ', 16 Μαΐου 1928, σελ. 922.

¹⁰⁴ Νόμος 3653 της 2ας Οκτωβρίου 1928 «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Αλβανίας υπογραφείσης εν Αθήναις τη 13^η Οκτωβρίου 1926 συμβάσεως εμπορίου και ναυτιλίας», Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1837.

Νόμος 3654 της 2ας Οκτωβρίου 1928 «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Αλβανίας υπογραφείσης εν Τίρανοις τη 25^η Αυγούστου 1926 συμβάσεως περί εκδόσεως εγκληματιών», Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1860.

επίδραση στην δημοσίευση είχε η πιεστική ανάγκη πάταξης της ληστείας στην Ήπειρο στην οποία στόχευε η σύμβαση «Περί εκδόσεως εγκληματιών»¹⁰⁵. Η ανταλλαγή των επικυρώσεων των τριών συμβάσεων πραγματοποιήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 1928¹⁰⁶.

Το καλό κλίμα στις διμερείς σχέσεις (Ε. Βενιζέλος – Βασιλιάς Ζώγου ο Α΄) μπορεί να οδηγούσε και σε διευθέτηση του ζητήματος των αλβανικών κτημάτων αν δεν ανέκυπτε αρχές του 1929 νέα τριβή για το θέμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας¹⁰⁷. Αποτέλεσμα ήταν η εξάρτηση του ζητήματος από την επίλυση του προβλήματος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Αλβανία¹⁰⁸. Στα δε τέλη του 1930 η Αλβανία κλιμάκωσε τις κατηγορίες για τους Τσάμηδες με ουσιαστικό αποτέλεσμα την παράταση της εκκρεμότητας μέχρι τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940.

1.5.1.2. Αλβανική προσφυγή στην Κοινωνία των Εθνών

Την 1^η Μαρτίου 1928 ο προσωρινός υπουργός Εξωτερικών της Αλβανίας απεύθυνε επιστολή στον γενικό γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών, στην οποία εξέθετε τις βασικές αιτίες δυσαρέσκειας της χώρας του όσον αφορά τις

Νόμος 3655 της 2ας Οκτωβρίου 1928 «Περί κυρώσεως της συναφθείσης συμβάσεως μεταξύ Ελλάδος και Αλβανίας περί ιθαγενείας», Ελληνική Δημοκρατία, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος πρώτο, 13.10.1928, αρ. 212, σελ. 1868.

¹⁰⁵ Είχε προηγηθεί το καλοκαίρι του 1928 η απαγωγή στην Ήπειρο των πολιτευτών Μυλωνά και Μελά. Οι απαγωγείς έλαβαν τα λύτρα και διέφυγαν στην Αλβανία. Ο πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος έθεσε τότε ως πρώτη προτεραιότητα της κυβέρνησης την πάταξη της ληστείας.

¹⁰⁶ I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Διεύθυνση συμβατικών και εμπορικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών προς το πολιτικό τμήμα του ίδιου υπουργείου, αρ. 36071, Αθήνα, 19 Νοεμβρίου 1928. Société des Nations, Recueil des traités et des engagements internationaux enregistrés par le secrétariat de la Société des Nations, volume LXXXIII, 1928-1929, Nos 1, 2, 3 et 4, σελ. 306, 327 και 362. Επίσης, Βασίλειον της Ελλάδος, Υπουργείον Εξωτερικών, Γενικών Ευρετήριον συνθηκών, συμβάσεων και συμφωνιών διμερών και πολυμερών, 1832-1956, επιμέλεια Λ. Κουζόπουλου (Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1956), σελ. 10-11.

¹⁰⁷ Δ. Μιχαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 182.

¹⁰⁸ NA, RG 59, DS 755.00/11, Herman Bernstein, πρεσβευτής των ΗΠΑ στα Τίρανα, προς Henry Lewis Stimson, Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών, αρ. 556, Τίρανα, 28 Ιουλίου 1932. NA, RG 59, DS 7531/13, Herman Bernstein, πρεσβευτής των ΗΠΑ στα Τίρανα, προς Henry Lewis Stimson, Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών, αρ. 633, Τίρανα, 3 Ιανουαρίου 1933.

σχέσεις της με την Ελλάδα¹⁰⁹. Αυτές ήταν δύο και συγκεκριμένα το ζήτημα των κτημάτων και η «κρίσιμη κατάσταση» στην οποία είχαν περιέλθει οι Τσάμηδες¹¹⁰.

Το θέμα συζητήθηκε στην 50^η Σύνοδο του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, στις 5 Ιουνίου 1928. Ως προς το ζήτημα των κτημάτων, ο Αλβανός εκπρόσωπος (α) εξήγησε με ποιον τρόπο πολλοί συμπατριώτες του σχημάτισαν μεγάλες ακίνητες περιουσίες, (β) τόνισε ότι η εφαρμογή του αγροτικού νόμου στην Ελλάδα είχε επιφέρει τη «δήμευση» των κτημάτων που είχαν εκεί οι Αλβανοί υπήκοοι και (γ) ζήτησε την κύρωση της σύμβασης «Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας». Ως προς τους Τσάμηδες, ο Αλβανός εκπρόσωπος υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι το μεγαλύτερο μέρος της ακίνητης περιουσίας τους είχε δοθεί σε πρόσφυγες.

Η ελληνική πλευρά (Ν. Πολίτης) υποστήριξε ότι οι απαλλοτριώσεις είχαν πάρει αρκετά μεγάλη έκταση στη χώρα λόγω της ανάγκης αποκατάστασης εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων. Τα δε μέτρα ήταν γενικά και οι αποζημιώσεις για όλους ίδιες.

Το Συμβούλιο εξουσιοδότησε τρεις αντιπροσώπους κρατών (από Πολωνία, Μ. Βρετανία και Ιαπωνία) να συντάξουν εισηγητική έκθεση. Η έκθεση αυτή προέτρεπε σε απευθείας διμερείς διαπραγματεύσεις για τα κτήματα και πρότεινε να μην ασχοληθεί το Συμβούλιο επί της ουσίας με το ζήτημα των κτημάτων. Για το δεύτερο ζήτημα, εκείνο των Τσάμηδων, πρότεινε, επίσης, να μην ασχοληθεί το Συμβούλιο.

Παράλληλα, ο έλληνας εκπρόσωπος ενημέρωσε τα υπόλοιπα μέλη του Συμβουλίου ότι θα ζητούσε από την κυβέρνησή του να αντιδράσει θετικά στο ζήτημα των αποζημιώσεων, με «πνεύμα συνδιαλλαγής», καταβάλλοντας

¹⁰⁹ Η επίσημη προσφυγή στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών κατατέθηκε στις 10.4.1928.

¹¹⁰ Για προηγούμενες καταγγελίες, που όμως δεν έλαβαν την μορφή προσφυγής, βλ. Λ. Διβάνη, *ό.π.*, σελ. 234.

αποζημιώσεις «γρήγορα και σε μετρητά» αλλά όχι υψηλότερες από εκείνες που θα δίδονταν στους Έλληνες¹¹¹.

Το Συμβούλιο αποδέχθηκε με απόφασή του την εισηγητική έκθεση και, ουσιαστικά, απέρριψε την αλβανική προσφυγή¹¹².

1.5.2. Μετά την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη νομοθεσία για τις μεσεγγυήσεις, την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων του 1971, την άρση του εμπολέμου το 1988 και το ελληνοαλβανικό Σύμφωνο φιλίας.

1.5.2.1. Μεσεγγυήσεις

Με τον Α.Ν. 2636 της 10/10 Νοεμβρίου 1940 «Περί δικαιοπραξιών εχθρών και μεσεγγυήσεως εχθρικών περιουσιών»¹¹³ και το συνακόλουθο βασιλικό διάταγμα της ίδιας μέρας¹¹⁴ ορίζονταν ως εχθρικά στην Ελλάδα κράτη η Ιταλία και η Αλβανία¹¹⁵ και επιδιωκόταν η αδυναμία χρησιμοποίησης («πάγωμα») κάθε περιουσιακού στοιχείου στην Ελλάδα που ανήκε νομικά ή οικονομικά σε νομικά και φυσικά πρόσωπα των δύο εχθρικών κρατών¹¹⁶. Συγκεκριμένα, το άρθρο 6 του Α.Ν. ορίζει ότι «αι εν Ελλάδι εχθρικάί περιουσίαι τίθενται υπό μεσεγγύησιν από της θέσεως εν εφαρμογή του παρόντος νόμου, απαγορεύεται δε και είναι άκυρος πάσα διάθεσις των περιουσιών τούτων παρά του εχθρικού δικαιούχου ή παρά τας διατάξεις του παρόντος νόμου». Σύμφωνα με το άρθρο

¹¹¹ I.A.Y.E., Οκτώβριος 1927-1928, A/4/I, Πολίτης προς Μιχαλακόπουλο, αρ. 2190, Παρίσι, 12 Ιουνίου 1928.

¹¹² LoE, Official Journal, IXth year, no 7 (July 1928), Minutes of the fiftieth session of the Council, eighth meeting (June 9th, 1928), σελ. 944. I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Σημείωμα για τις ελληνοαλβανικές συμβάσεις (I. Πολίτης [Αθήνα], 9 Αυγούστου 1928).

¹¹³ ΦΕΚ Α', αρ. 379. Κώδικας Θέμιδος, 1940, φ. 63, σελ. 497.

¹¹⁴ ΦΕΚ Α', αρ. 379. Κώδικας Θέμιδος, 1940, φ. 63, σελ. 497.

¹¹⁵ Προστέθηκε και η Γερμανία αργότερα με το από 9ης Απριλίου 1941 β.δ. «περί ορισμού ως εχθρικού Κράτους κατά την έννοιαν του α.ν. υπ' αριθ. 2636/1940 της Γερμανίας και θέσεως εις εφαρμογήν ως προς το Κράτος τούτο των διατάξεων του ανωτέρου νόμου».

¹¹⁶ Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, ο α.ν. 2636/1940 ήταν εμπνευσμένος από τον προηγούμενο 1073/1917, ΚδΝ Ζαχαρόπουλου 1940, σελ. 756, σημ. 7.

7, ο αναγκαστικός νόμος βρίσκει εφαρμογή, μεταξύ άλλων, στα κινητά και ακίνητα πράγματα στην Ελλάδα, στα αξιόγραφα, στα χρήματα και στις μετοχές, στις απαιτήσεις κατά οφειλέτου αλλά και στα δικαιώματα εν γένει ή τα δικαιώματα εκ συμβάσεως επί των προηγούμενων περιουσιακών στοιχείων. Εξαιρούνται ρητά τα φυσικά πρόσωπα, ελληνικής καταγωγής, που έχουν την ιθαγένεια των εχθρικών κρατών αλλά διαμένουν στην Ελλάδα ή σε συμμαχικές χώρες (άρθρο 1, παρ.2) και τα περιουσιακά στοιχεία των ελλήνων υπηκόων που διαμένουν ή κατοικούν στα εχθρικά κράτη (άρθρο 7, παρ.2). Ο νόμος ρυθμίζει όλες τις λεπτομέρειες της μεσεγγύησης : προσωρινοί μεσεγγυούχοι (άρθρο 8), σχέσεις επί των υπό προσωρινόν μεσεγγυούχον περιουσιών (άρθρο 9), δικαιώματα τρίτων μη εχθρών (άρθρο 10), δηλώσεις εχθρικών περιουσιών (άρθρο 11), διαχειριστές (άρθρο 13), καθήκοντα και εξουσίες διαχειριστών (άρθρο 13), εξακολούθηση επιχειρήσεων (άρθρο 14), υποχρέωση πληροφοριών (άρθρο 15) και επείγουσες ενέργειες (άρθρο 16).

Σημειώνεται ότι το άρθρο 19 του νόμου («Επιτροπή εφαρμογής του νόμου και λογαριασμός μεσεγγυημένων εχθρικών περιουσιών») προβλέπει στην δεύτερη παράγραφο ότι «πάντα τα εις μετρητά έσοδα εκ της διαχείρισεως των μεσεγγυημένων περιουσιών κατατίθενται εις ειδικόν λογαριασμόν, τηρουμένων παρά τη Τραπέζη της Ελλάδος υπό τον τίτλον «λογαριασμός μεσεγγυημένων εχθρικών περιουσιών» και κινούμενον δι' εντολών του υπουργού των Οικονομικών, κατ' εξουσιοδότησιν δε αυτού υπό του προέδρου της κατά την παράγραφον 1 του παρόντος άρθρου επιτροπής. Εις βάρος του λογαριασμού τούτου καταβάλλονται πάσαι αι διά την εκτέλεσιν του παρόντος νόμου δαπάναι».

Ο νόμος έχει αναδρομική εφαρμογή: την 28^η Οκτωβρίου 1940 (άρθρο 21 παρ.1). Η ισχύς του όμως θεωρήθηκε ότι έληξε από 27 Απριλίου 1941 δυνάμει της από 30.4./2.5.1941 απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου¹¹⁷. Αλλά με το άρθρο 1 του νόμου 13 της 3/6 Νοεμβρίου 1944¹¹⁸ επαναφέρθηκαν ρητά σε

¹¹⁷ ΚδΝ Ζαχαρόπουλου 1941, σελ. 115.

¹¹⁸ ΦΕΚ Α', αρ.11.

ισχύ οι διατάξεις του αναγκαστικού νόμου 2636 της 10/10 Νοεμβρίου 1940 αλλά και του βασιλικού διατάγματος.

Ο Α.Ν. 2636/1940 βρίσκεται σε ισχύ γιατί δεν έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα τα προβλεπόμενα από το ακροτελεύτιο άρθρο του (βασιλικά) διατάγματα για την λήξη της εφαρμογής του.

Με την κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας αρ. 144862/3574/17.6.1947¹¹⁹ εξαιρούνται από την εφαρμογή του Α.Ν. 2636/1940 «τα Ελληνικής καταγωγής φυσικά πρόσωπα τα κεκτημένα αλβανικήν ιθαγένειαν και διαμένοντα εν Αλβανία» υπό τον όρο ότι τα πρόσωπα αυτά «δεν επέδειξαν αντεθνική διαγωγή»¹²⁰.

Τέλος, με τον νόμο 4506/ 1966 «περί απαγορεύσεως, άνευ ειδικής αδείας, δικαιπραξιών αφορωσών τας εν Ελλάδι περιουσίας των εν Αλβανία Ελλήνων το γένος»¹²¹ τίθενται αυστηρότερες προϋποθέσεις για την ισχύ των δικαιπραξιών που αφορούν τις περιουσίες στην Ελλάδα των Αλβανών υπηκόων που διαμένουν στην Αλβανία αλλά είναι Έλληνες στο γένος¹²².

¹¹⁹ ΦΕΚ Β', αρ. 93 της 9.7.1947.

¹²⁰ Βλ. Κ. Κεραμεύς, «Κύρος δικαιπραξιών Αλβανών υπηκόων Ελλήνων το γένος επί περιουσιών υπό μεσεγγύησιν», *Αρμενόπουλος* 1975, σελ. 484-486.

¹²¹ Ν. 4506 της 15/21.3.1966, ΦΕΚ Α' αρ. 62.

¹²² Άρθρο 1.

Παρ. 1: «Απαγορεύεται η σύναψις συμβάσεων εχουσών ως αντικείμενον την σύστασιν, μετάθεσιν, αλλοίωσιν ή κατάργησιν εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί ακινήτων κειμένων εν Ελλάδι και ανηκόντων εις Έλληνας το γένος Αλβανούς υπηκόους διαμένοντας εν Αλβανία ή προσυμφώνων δι' ων αναλαμβάνεται υποχρέωσις προς σύναψιν των ανωτέρω συμβάσεων. Ωσαύτως απαγορεύεται η σύναψις συμβάσεως ή προσυμφώνου αντικείμενον εχούσης την διαχείρισιν των αυτών ακινήτων. Η τυχόν σύναψις συμβάσεων περί ων ανωτέρω ουδεμίαν ισχύν έχει και θεωρείται εξ υπαρχής ως μη γενομένη και άκυρος, μη απαιτουμένης προς τούτο της εκδόσεως οιασδήποτε σχετικής πράξεως».

Παρ. 2: «Κατ' εξαίρεσιν επιτρέπεται η κατάρτισις των, περί ων ανωτέρω, συμβάσεων και πράξεων, τη αιτήσει των ενδιαφερομένων, κατόπιν αδείας του Υπουργείου Εξωτερικών εκδιδομένης μετά σύμφωνον γνώμην το Υπουργείου Εσωτερικών. Η άδεια, ειδική διά κάθε περίπτωσιν και πλήρως αιτιολογημένη, δέον να προηγείται της καταρτίσεως του προσυμφώνου και της οριστικής δικαιπραξίας, της τυχόν μεταγενεστέρως παρεχομένης αδείας μη αιρούσης την κατά τα άνω απόλυτον ακυρότητα».

1.5.2.2. Αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων

Η αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων έγινε στις 6 Μαΐου 1971 με τις συνομιλίες Μπίτσιου-Baholli στην έδρα των Ηνωμένων Εθνών, με άτυπη σύναψη διπλωματικών σχέσεων και ανταλλαγή πρεσβευτών. Ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της δικτατορίας Χ. Ξανθόπουλος-Παλαμάς έκανε την ακόλουθη δήλωση: «Η υφιστάμενη κατάσταση κατ' ουδέν μετεβλήθη εξ απόψεως θεμελιωδών ελληνικών θέσεων».

1.5.2.3. Άρση του εμπολέμου

Στις 28 Απριλίου 1987 η ελληνική κυβέρνηση προέβη σε άρση του εμπολέμου η οποία πήρε τον τύπο της κυβερνητικής δήλωσης και δεν αποτέλεσε πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου ούτε δημοσιεύτηκε ποτέ στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως¹²³. Η κυβερνητική δήλωση τόνιζε μεταξύ άλλων τα ακόλουθα: «Η κυβέρνηση αποφαινεται και δηλώνει ότι ο χαρακτηρισμός της Αλβανίας ... ως εχθρικού κράτους έχει παύσει να υφίσταται ... Η ελληνική κυβέρνηση είναι πεπεισμένη ότι η δήλωσή της αυτή αποτελεί την αφετηρία για τη ρύθμιση των ζητημάτων, που είναι ακόμη εκκρεμή ανάμεσα στις δύο χώρες...».

Σημειώνεται ότι η Ελλάδα και οι άλλες σύμμαχες χώρες υπέγραψαν με την Ιταλία Συνθήκη Ειρήνης με την οποία έδιναν τέλος στην μεταξύ τους εμπόλεμη κατάσταση¹²⁴. Το ίδιο συνέβη και με την Βουλγαρία¹²⁵.

¹²³ Η άποψη ότι οι συνομιλίες Μπίτσιου-Baholli στην έδρα των Ηνωμένων Εθνών, με άτυπη σύναψη διπλωματικών σχέσεων και ανταλλαγή πρεσβευτών αποτέλεσαν de facto άρση της εμπόλεμης κατάστασης, δεν ευσταθεί.

Για τη διαδικασία της άρσεως του εμπολέμου και τη σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας βλ. αναλυτικά Π. Παραρά, «Η διαδικασία άρσεως του εμπολέμου καταστάσεως με την Αλβανία. Συνταγματικά ζητήματα», *ΤοΣ* 1987, σελ. 77-96.

¹²⁴ Ν.Δ. 423 της 21/22 Οκτωβρίου 1947 «Περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και συνησπισμένων Δυνάμεων και της Ιταλίας Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Φεβρουαρίου 1947» (ΦΕΚ Α αρ. 226). Πρβλ. Ν.Δ. 1269 της 29/31 Οκτωβρίου 1949 «Σύμβαση φιλίας, εμπορίας και ναυτιλίας με Ιταλία» (ΦΕΚ Α', αρ. 306).

¹²⁵ Ν.Δ. 441 της 24/24 Οκτωβρίου 1947 «Περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Βουλγαρίας Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Φεβρουαρίου 1947» (ΦΕΚ Α' αρ. 231).

Η εμπόλεμη κατάσταση με την Γερμανία έληξε την 30^η Ιουνίου 1951 με την ψήφιση του ειδικού νόμου 2023/1952¹²⁶. Όμοια, η εμπόλεμη κατάσταση με την Αυστρία έληξε την 21^η Απριλίου 1948 με την ψήφιση του ειδικού νόμου 2110/1952¹²⁷.

1.5.2.4. Ελληνοαλβανικό Σύμφωνο φιλίας

Στις 21 Μαρτίου 1996 υπογράφηκε το «Σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας, καλής γειτονίας και ασφάλειας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Αλβανίας» και το οποίο κυρώθηκε με το Ν. 2568/1998¹²⁸.

Σύμφωνα με το άρθρο 15 του Συμφώνου, «Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα αντιμετωπίσει τη δυνατότητα για την άρση, εντός του νομικού του πλαισίου, των εμποδίων που δυσχεραίνουν την απόλαυση των περιουσιών που έχουν υπήκοοι του ενός Μέρους στην επικράτεια του άλλου».

¹²⁶ Ν. 2023/1952 «Περί λήξεως της μετά της Γερμανίας εμπολέμου καταστάσεως» (ΦΕΚ Α' αρ.61): «Αποφασίζομεν και διατάσσομεν: Η μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας υφισταμένη εμπόλεμος κατάσταση τερματίζεται από της 10 Ιουνίου 1951 από την επιφύλαξιν της, δια της συναφθησομένης συνθήκης ειρήνης, ρυθμίσεως των εκ του πολέμου προκυψάντων ζητημάτων και υφισταμένων διαφορών. Πάσα τροποποίησις, συμπλήρωσις, κατάργησις ή λήξις εφαρμογής εν όλω ή εν μέρει διατάξεων κειμένων νόμων επιβαλλομένην συνεπεία της κατά την προηγουμένη παράγραφον λήξεως της εμπολέμου μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας καταστάσεως, ως και η άρσις μέτρων ληφθέντων συνεπεία της εμπολέμου ταύτης καταστάσεως, δύναται να γίνη δια Βασιλικών διαταγμάτων προτάσει των αρμοδίων Υπουργών εκδιδομένων, εκτός αν δυνάμει των διατάξεων τούτων επιτρέπεται η δι' ετέρων διοικητικών πράξεων ρυθμίσις των περιών η παρούσα παράγραφος, ζητημάτων».

¹²⁷ Ν. 2110/1952 «Περί της λήξεως της εμπολέμου καταστάσεως με την Αυστρία» (ΦΕΚ Α' αρ. 121): «Κηρύσσεται τερματισθείσα από της 21ης Απριλίου 1948 η μεταξύ Ελλάδος και Αυστρίας υπάρξασα εμπόλεμος κατάσταση υπό την επιφύλαξιν της διά της συνθήκης ειρήνης ρυθμίσεως των εκ του πολέμου προκυψάντων ζητημάτων και υφισταμένων μεταξύ των δύο χωρών διαφορών. Πάσα τροποποίησις, συμπλήρωσις, κατάργησις ή λήξις εφαρμογής εν όλω ή εν μέρει διατάξεων κειμένων νόμων, επιβαλλομένη συνεπεία της κατά την προηγουμένη παράγραφον λήξεως της εμπολέμου καταστάσεως μεταξύ Ελλάδος και Αυστρίας, ως και η άρσις μέτρων ληφθέντων συνεπεία της εμπολέμου ταύτης προτάσει των αρμοδίων Υπουργών εκδιδομένων, εκτός εάν δυνάμει των διατάξεων τούτων επιτρέπεται η δι' ετέρων διοικητικών πράξεων ρυθμίσις των περιών η παρούσα παράγραφος ζητημάτων. Ο παρών Νόμος ψηφισθείς υπό της βουλής και παρ' Ημών σήμερον κυρωθείς, δημοσιευθήτω διά της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως και εκτελεσθήτω ως νόμος του Κράτους».

¹²⁸ ΦΕΚ Α' αρ. 8.

2. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ

2.1. Αλβανικές περιουσίες (μεσεγγυήσεις)

Οι αλβανικές περιουσίες είναι οι περιουσίες στην ελληνική επικράτεια των ατόμων που απέκτησαν την αλβανική υπηκοότητα μεταξύ κυρίως του 1913 και του 1923¹²⁹. Μέρος τουλάχιστον των περιουσιών αυτών εμφανίζεται να έχει απαλλοτριωθεί πριν το 1940 για τις ανάγκες των προσφύγων από την Μικρά Ασία¹³⁰. Οι αποζημιώσεις, που προβλέφθηκαν γι' αυτά τα κτήματα, δεν διέφεραν από τις αντίστοιχες των υπολοίπων απαλλοτριωθέντων κτημάτων. Εντούτοις, ο τρόπος αποζημίωσης δεν ήταν γενικά ικανοποιητικός¹³¹. Οι αλβανοί υπήκοοι διεκδίκησαν υψηλότερη αποζημίωση μέσω διακρατικής συμφωνίας¹³² και προσφυγής στην Κοινωνία των Εθνών¹³³ αλλά φέρονται να μην εισέπραξαν ούτε την κύρια αποζημίωση¹³⁴, αναμένοντας ευνοϊκότερες γι' αυτούς ρυθμίσεις που δεν ήλθαν ποτέ¹³⁵.

Δεν είναι ξεκάθαρο αν τα ανωτέρω απαλλοτριωθέντα κτήματα ή μέρος αυτών τέθηκαν υπό μεσεγγύηση μετά την 28^η Οκτωβρίου 1940. Το πιθανότερο είναι ότι, παρά την μη καταβολή της κύριας αποζημίωσης, θεωρήθηκαν ότι δεν είναι πλέον αλβανικά-εχθρικά κτήματα αλλά δημόσια περιουσία και δεν υπόκεινται σε μεσεγγύηση. Πιθανόν η γεωγραφική θέση των υπό μεσεγγύηση κτημάτων (αν βρίσκονται στην Τσαμουριά ή σε άλλο μέρος της Ελλάδας) να βοηθήσει στην άρση της αμφιβολίας.

¹²⁹ Βλ. ανωτέρω, 1.3.

¹³⁰ Βλ. ανωτέρω, 1.4.1.1.

¹³¹ Βλ. ανωτέρω, 1.4.1.1.1.

¹³² Βλ. ανωτέρω, 1.5.1.1.

¹³³ Βλ. ανωτέρω, 1.5.1.2.

¹³⁴ I.A.Y.E., 1928, A/4/I, Σημείωμα για τις ελληνοαλβανικές συμβάσεις (I. Πολίτης [Αθήνα], 9 Αυγούστου 1928). LoN, Doc. C. 200.1928.VII, Letter from the Albanian minister of Foreign Affairs to the Secretary-General [Τίρανα, 1 Μαρτίου 1928]. Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Albania, pacco 786, fascicolo 763, Soragna προς υπουργείο Εξωτερικών, telesspresso αρ. 2617/1149, Τίρανα, 30 Οκτωβρίου 1931).

¹³⁵ Βλ. ανωτέρω, 1.5.1.1.

Ακόμη όμως κι αν οι αλβανοί ιδιοκτήτες των απαλλοτριωθέντων κτημάτων στον μεσοπόλεμο, που δεν περιλαμβάνονται στα μεσεγγυημένα αλβανικά περιουσιακά στοιχεία, δεν εισέπραξαν την κύρια αποζημίωσή τους, δεν δύνανται να τύχουν σήμερα, ογδόντα χρόνια περίπου μετά, αποζημίωσης από το ελληνικό δημόσιο γιατί, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, η σχετική αξίωση έχει προ πολλού παραγραφεί¹³⁶ και δεν εμπίπτει *ratione temporis* στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ)¹³⁷ και σε εκείνη της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (εφεξής ΔΣΑΠΔ)¹³⁸.

Αντίθετα, ιδιαίτερο βάρος έχει το ζήτημα των αλβανικών περιουσιών, που τέθηκαν υπό μεσεγγύηση την 28^η Οκτωβρίου 1940, γιατί

1. η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση στο άρθρο 15 του ελληνοαλβανικού Συμφώνου φιλίας να άρει κάθε εμπόδιο που δυσχεραίνει την απόλαυση των περιουσιών που έχουν υπήκοοι του ενός κράτους στην επικράτεια του άλλου¹³⁹,
2. πρόθεση του νομοθέτη του α.ν. 2636/1940 δεν ήταν να αποξενωθούν οι αλβανοί υπήκοοι από τα δικαιώματά τους στην κυριότητα και στη νομή των περιουσιών τους

¹³⁶ Βλ. *ad hoc* Α.Π. 1302/1997, *ΕλλΔικ* 1998, σελ. 820.

¹³⁷ Στην προκειμένη περίπτωση δεν τυγχάνει ανάλογης εφαρμογής η νομολογία της υπόθεσης *Yagtzilar* (6.12.2001) του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου η οποία διέγνωσε παραβίαση εκ μέρους της Ελλάδας του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας (άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου στην ΕΣΔΑ πρωτοκόλλου) και του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο (άρθρο 6 παρ.1 ΕΣΔΑ). Αν και η ιστορική και νομική βάση είναι περίπου η ίδια με την υπό εξέταση περίπτωση των αλβανικών απαλλοτριωθέντων κτημάτων, οι προσφεύγοντες της υπόθεσης *Yagtzilar* είχαν ξεκινήσει σχετική δικαστική μάχη από το 1933 η οποία ολοκληρώθηκε το 1997. Γι' αυτό και το Δικαστήριο διέγνωσε «συνεχή» μέχρι σήμερα παραβίαση του δικαιώματος ιδιοκτησίας. Η υποβληθείσα από την ελληνική κυβέρνηση ένσταση της αναρμοδιότητας *ratione temporis* απορρίφθηκε. Βλ. κατωτέρω 2.2.1.1.

¹³⁸ Βλ. κατωτέρω, 2.2.2.

¹³⁹ Βλ. ανωτέρω, 1.5.2.4.

3. ο α.ν. 2636/1940 και οι μεταγενέστερες σχετικές ρυθμίσεις εισάγουν εξαιρέσεις για τους αλβανούς υπηκόους ελληνικής καταγωγής σε βάρος των υπολοίπων ιδιοκτητών
4. και, τέλος, ο α.ν. 2636/1940 αντίκειται στο δικαίωμα ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας.

Αν τα σημεία (1) και (2) είναι σαφή, τα σημεία (3), (4) και (5) χρήζουν περαιτέρω εξέτασης υπό το φως του εσωτερικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου.

2.1.1. *Εσωτερικό δίκαιο*

Ο α.ν. 2636/1940 δεν στοχεύει παρά στην φύλαξη και το «πάγωμα» της περιουσίας των αλβανών υπηκόων για τις ανάγκες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και δεν συνιστά μέτρο αντιποίνων ή δήμευσης. Αυτό συνάγεται:

α) από τα άρθρα 2 («απαγόρευσις συναλλαγών»), 3 («απαγόρευσις της εκτελέσεως δικαιοπραξιών») και 6 («μεσεγγύησις») που φανερώνουν την πρόθεση της Ελλάδας να καταστατήσει αδύναμη την χρησιμοποίηση των πόρων των υπηκόων του εχθρικού κράτους όσο διαρκεί ο πόλεμος,

β) από το άρθρο 13 που ορίζει ως καθήκον των διαχειριστών «την συντήρησιν και την κατά τον συνήθη προορισμόν εκμετάλλευσιν των μεσεγγυηθεισών περιουσιών»

γ) από το άρθρο 19 («Επιτροπή εφαρμογής του νόμου και λογαριασμός μεσεγγυημένων εχθρικών περιουσιών») που προβλέπει ειδικό λογαριασμό κατάθεσης των εσόδων από την διαχείριση των μεσεγγυημένων περιουσιών¹⁴⁰

δ) από την εισηγητική έκθεση των τότε αρμόδιων Υπουργών Δικαιοσύνης και Οικονομικών¹⁴¹,

ε) από τις γενικές διατάξεις περί μεσεγγύησης του Αστικού Κώδικα (άρθρα 831-833) και

στ) από την πρακτική που ακολουθήθηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το ελληνικό κράτος απέδωσε τις μεσεγγυημένες ιταλικές και

¹⁴⁰ Βλ., ανωτέρω, 1.5.2.1.

¹⁴¹ *Κώδικας Θέμιδος*, 1940, φ. 63, σελ. 497.

βουλγαρικές περιουσίες, συγκρατώντας όμως ό,τι ήταν αναγκαίο για τις πολεμικές επανορθώσεις¹⁴². Με νομοθετήματα του 1949 και 1950 το ελληνικό δημόσιο αποκτούσε για πρώτη φορά την νομή και κυριότητα των «εχθρικών» γερμανικών περιουσιών που είχε θέσει υπό μεσεγγύηση το 1941¹⁴³. Συγχρόνως, προέβη σε ειδική συμφωνία με τρίτα –σύμμαχα– κράτη για τις λεπτομέρειες απόδοσης συγκεκριμένων εχθρικών περιουσιών¹⁴⁴. Τέλος, η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε με την Νοτιοαφρικανική Ένωση για την απόδοση των μεσεγγυημένων ελληνικών περιουσιών στην επικράτεια της τελευταίας στους έλληνες ιδιοκτήτες¹⁴⁵.

¹⁴² Στους ιταλούς και βούλγαρους ιδιοκτήτες, που θίγονταν από το ελληνικό δικαίωμα επανόρθωσης, αναγνωριζόταν από τις αντίστοιχες Συνθήκες Ειρήνης αξίωση σε βάρος του ιταλικού και βουλγαρικού δημοσίου αντίστοιχα. Βλ. Ν.Δ. 423 της 21/22 Οκτωβρίου 1947 «Περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και συνησπισμένων Δυνάμεων και της Ιταλίας Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Φεβρουαρίου 1947» (ΦΕΚ Α' αρ. 226) και ιδιαίτερα τα άρθρα 79 και 80 της Συνθήκης. Ν.Δ. 441 της 24/24 Οκτωβρίου 1947 «Περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Βουλγαρίας Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Φεβρουαρίου 1947» (ΦΕΚ Α' αρ. 231) και ιδιαίτερα άρθρο 26.

¹⁴³ Ν.Δ. 1138 της 5/13 Οκτωβρίου 1949 «Περί των εχθρικών περιουσιών» (ΦΕΚ Α' αρ.257). Α.Ν. 1530 της 29/29 Οκτωβρίου 1950, «Περί συμπληρώσεως, τροποποιήσεως και καταργήσεως ενίων διατάξεων του Ν.Δ. 1138/1949 "περί των εχθρικών περιουσιών"» (ΦΕΚ Α' αρ.247). Ν.Δ. 2912 της 17/21-7-54 «Περί ρυθμίσεως ωρισμένων θεμάτων αφορώντων την τύχη και διάθεσιν των τέως γερμανικών περιουσιών εν Ελλάδι» (ΦΕΚ Α' αρ. 154). Πβλ. Ν. 3309 της 13/18-7-55 «Περί ερμηνείας, τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ενίων διατάξεων του ν.δ. 1138/1949 "περί των εχθρικών περιουσιών", του α.ν.1530/1950 "περί συμπληρώσεως, τροποποιήσεως και καταργήσεως ενίων διατάξεων του ν.δ. 1138/1949 κλπ." και του ν.δ. 2912/1954 "περί ρυθμίσεως ωρισμένων ζητημάτων αφορώντων την τύχη και διάθεσιν των τέως γερμανικών περιουσιών εν Ελλάδι"» (ΦΕΚ Α' αρ. 190).

¹⁴⁴ Ν.Δ. 69 της Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1946 «Περί κυρώσεως του από 10 Μαΐου 1946 νομοθ. δ/τος "περί κυρώσεως της εν Λονδίνο την 21 Μαρτίου 1946 υπογραφείσης μεταξύ της Ελληνικής Βασιλικής Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας συμφωνίας περί των περιουσιών των ευρισκομένων εις το Ηνωμένον Βασίλειον και την Ελλάδα, αίτινες έχουσιν υπαχθή εις ειδικά μέτρα λόγω της εχθρικής κατοχής εν Ελλάδι"» (ΦΕΚ Α' αρ. 260).

¹⁴⁵ Ν.Δ. 574 της 31 Μαρτίου/6 Απριλίου 1948 «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Νοτιοαφρικανικής Ενώσεως Συμφωνίας διά την αποδέσμευσιν των εν τη Νοτιοαφρικανική Ενώσει δεσμευμένων ελληνικών περιουσιακών στοιχείων» (ΦΕΚ Α' αρ. 82).

Εν ολίγοις, όταν λήξει και τυπικά η μεσεγγύηση, ο μεσεγγυούχος έχει την υποχρέωση να αποδώσει την περιουσία και ο ιδιοκτήτης ανακτά πλήρως τα δικαιώματά του.

2.1.2. Διεθνές δίκαιο

2.1.2.1. Η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ελληνοαλβανικού Συμφώνου Φιλίας¹⁴⁶, τα δύο κράτη «κατευθύνουν τις ενέργειές τους προς την χρησιμοποίηση των ειρηνικών μέσων που προβλέπει το διεθνές δίκαιο, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών». Το δε άρθρο 15 του ίδιου Συμφώνου ορίζει ότι κάθε κράτος θα αντιμετωπίσει τη δυνατότητα για την άρση εντός του νομικού του πλαισίου, των εμποδίων που δυσχεραίνουν την απόλαυση των περιουσιών που έχουν οι υπηκόοι του ενός κράτους στην επικράτεια του άλλου.

Με βάση τουλάχιστον τα προηγούμενα, μπορεί η Αλβανία να θελήσει να εγείρει το ζήτημα των αλβανικών περιουσιών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Πέραν των ζητημάτων για την αναγνώριση της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου¹⁴⁷, η νομολογία *Interhandel*¹⁴⁸ θέτει

¹⁴⁶ Βλ. ανωτέρω, 1.5.2.4.

¹⁴⁷ Λαμβάνεται ως υπόθεση εργασίας ότι (i) η Αλβανία θα αναγνωρίσει την δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου (βλ. την αρχή της αμοιβαιότητας στην ελληνική δήλωση αναγνώριση της δικαιοδοσίας), κάτι που δεν ισχύει σήμερα, και (ii) η διαφορά για τις αλβανικές περιουσίες δεν εμπίπτει στην ρητή εξαίρεση από την δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου όλων των διαφορών που άπτονται των ελληνικών στρατιωτικών μέτρων, αμυντικού χαρακτήρα, για λόγους εθνικής άμυνας. Πβλ. δήλωση της Ελληνικής κυβέρνησης για την αναγνώριση της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου με ισχύ από 10 Ιανουαρίου 1994.

¹⁴⁸ Βλ. Υπόθεση *Interhandel* [Απόφαση (προδικαστική) της 21^{ης} Μαρτίου 1959, CIJ, Recueil 1959, σελ. 6]. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αυτής, η ελβετική εταιρία *Interhandel*, κατά τη διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, θεωρήθηκε ότι ήλεγχε για λογαριασμό εχθρικών –γερμανικών– συμφερόντων, περιουσιακά στοιχεία στην Ελβετία και στις Η.Π.Α. Το ενεργητικό της εταιρίας σε αμερικανικό έδαφος δεσμεύθηκε από τις ΗΠΑ δυνάμει της νομοθεσίας περί εχθρικών περιουσιών (*Trading with the Enemy Act*), ενώ ανάλογα περιοριστικά μέτρα υιοθετήθηκαν και από την Ελβετία βάσει μίας προσωρινής συμφωνίας με τους Συμμάχους. Στις 25 Μαΐου 1946, έπειτα από συμφωνία των Συμμάχων και της

ως προϋπόθεση για το παραδεκτό της προσφυγής ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου την προηγούμενη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων από τους αλβανούς υπηκόους¹⁴⁹.

2.1.2.2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

2.1.2.2.1. Η διάκριση λόγω «εθνικής διαγωγής»

Η διάκριση στις ρυθμίσεις των μεσεγγυήσεων υπέρ εκείνων των αλβανών υπηκόων, ελληνικής καταγωγής, που έδειξαν «εθνική διαγωγή»¹⁵⁰, δεν αντιβαίνει στην γενική απαγόρευση διακρίσεων στο ΔΣΑΠΔ (άρθρο 26¹⁵¹) γιατί υπάρχει αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία της διάκρισης ενόσω διαρκεί και τυπικά η εμπόλεμη κατάσταση.

Το προηγούμενο συμπέρασμα επιβεβαιώνεται από την πολύκροτη υπόθεση *De Fours Walderode κατά Τσεχίας* ενώπιον της Επιτροπής Ανθρωπίνων

Ελβετίας, η τελευταία ανέλαβε την εκκαθάριση των γερμανικών περιουσιών στο ελβετικό έδαφος. Σχετικά ιδρύθηκε και ένας ελβετικός δημόσιος φορέας, με οιονεί δικαστικές αρμοδιότητες, ο οποίος έκρινε ότι η Interhandel δεν εκπροσωπούσε γερμανικά συμφέροντα από το 1942 και επέκεινα. Οι ΗΠΑ αμφισβήτησαν την κρίση αυτή και διατήρησαν την δέσμευση για την επικράτειά τους. Η Interhandel προσέφυγε στην αμερικανική δικαιοσύνη το 1947, βάσει σχετικής πρόβλεψης της αμερικανικής νομοθεσίας (Trading with the Enemy Act), αλλά οι σχετικές διαδικασίες δεν είχαν ολοκληρωθεί το 1958. Οι ΗΠΑ απέρριψαν ελβετικό αίτημα υπαγωγής της διαφοράς στη διεθνή διαιτησία και η Ελβετία προσέφυγε μονομερώς στο Διεθνές Δικαστήριο.

Το Διεθνές Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν είχαν εξαντληθεί τα εσωτερικά (αμερικανικά) ένδικα μέσα, που η ίδια η αμερικανική νομοθεσία προέβλεπε (Trading with the Enemy Act). Δεδομένου ότι τα αμερικανικά δικαστήρια είχαν την αρμοδιότητα να εφαρμόσουν το διεθνές δίκαιο, η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων ήταν απαραίτητος όρος για το παραδεκτό χαρακτήρα της προσφυγής της Ελβετίας σε βάρος των ΗΠΑ.

¹⁴⁹ Για την εξάντληση των ελληνικών ενδίκων μέσων, βλ. κατωτέρω 2.1.2.3.1.

¹⁵⁰ Βλ. ανωτέρω, 1.5.2.1.

¹⁵¹ «Όλα τα πρόσωπα είναι ίσα ενώπιον του νόμου και έχουν δικαίωμα, χωρίς καμία διάκριση, σε ίση προστασία του νόμου. Ως προς αυτό το ζήτημα, ο νόμος πρέπει να απαγορεύει κάθε διάκριση και να εγγυάται σε όλα τα πρόσωπα ίση και αποτελεσματική προστασία έναντι κάθε διάκρισης, ιδίως λόγω φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης».

Δικαιωμάτων του ΔΣΑΠΔ¹⁵². Ο De Fours Walderode ήταν πιστός στην Τσεχοσλοβακία κατά την γερμανική κατοχή. Η δήμευση της περιουσίας του (Διάταγμα Benes) το 1945 λόγω της γερμανικής του καταγωγής παραδόξως δεν συνοδεύτηκε με αφαίρεση της τσεχοσλοβακικής του υπηκοότητας, εξαιτίας ακριβώς της πατριωτικής του δράσης στην κατοχή. Στη συνέχεια, λόγω της επικράτησης των κομμουνιστών, ο προσφεύγων αναχώρησε το 1949 από την Τσεχοσλοβακία. Ταυτόχρονα απώλεσε την υπηκοότητα, την οποία όμως επανέκτησε το 1992. Όταν το ίδιο έτος (1992) ψηφίστηκε ο νόμος για την επιστροφή των περιουσιών, μία από τις προϋποθέσεις ήταν η αφοσίωση στο τσεχοσλοβακικό κράτος στην γερμανική κατοχή. Οι υπόλοιπες προϋποθέσεις ήταν η μόνιμη κατοικία στην Τσεχία και η τσεχική υπηκοότητα κατά το χρόνο κατάθεσης της αίτησης επιστροφής της περιουσίας. Εντούτοις, το 1996 ο τσέχος νομοθέτης, υπό την πίεση των πρώτων αποφάσεων της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Συνταγματικού Δικαστηρίου της χώρας¹⁵³, αφαίρεσε τις προϋποθέσεις της μόνιμης κατοικίας και της τσεχικής υπηκοότητας κατά το χρόνο της αίτησης και εισήγαγε εκείνη της αδιάλειπτης τσεχοσλοβακικής και τσεχικής υπηκοότητας του δικαιούχου από το τέλος του πολέμου μέχρι το 1990. Ο De Fours Walderode πληρούσε την προϋπόθεση της αφοσίωσης αλλά δεν πληρούσε εκείνη της αδιάλειπτης υπηκοότητας. Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε ότι, υπό το φως του άρθρου 26 ΔΣΑΠΔ, συνιστά αυθαίρετη διάκριση η απαίτηση της αδιάλειπτης υπηκοότητας για κάποιον που έχει δείξει αφοσίωση στο κράτος γιατί δεν στηρίζεται σε αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία δεδομένου ότι η απαίτηση της υπηκοότητας ή της διαμονής δεν συνδέεται με τα αρχικά περιουσιακά

¹⁵² ΕΔΑ, *De Fours Walderode κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 747/1997, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 30.10.2001).

¹⁵³ ΕΔΑ, *Simunek και λοιποί κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 516/1992, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 19.7.1995). ΕΔΑ, *Adam κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 586/1994, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 23.7.1996). ΕΔΑ, *Blazek και λοιποί κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 557/1999, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 12.7.2001).

δικαιώματα και ο De Fours Walderode εδιώχθη ουσιαστικά από τη χώρα το 1949 λόγω της πολιτικής κατάστασης¹⁵⁴.

Συνεπώς, αν η προϋπόθεση της «εθνικής διαγωγής» δεν δημιουργεί ζήτημα διάκρισης (άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ) στο πρόσφατο τσεχικό νομοθέτημα για την επιστροφή των «εχθρικών» περιουσιών, τότε η ίδια προϋπόθεση κρίνεται εύλογη και αντικειμενική σε «εμπόλεμη κατάσταση».

2.1.2.2.2. Η διάκριση λόγω «ελληνικής καταγωγής»

Με βάση τα αμέσως προηγούμενα, είναι πάντως αμφίβολο αν η δεύτερη ισχύουσα εξαίρεση στις μεσεγγυήσεις, εκείνη της «ελληνικής καταγωγής» των αλβανών υπηκόων¹⁵⁵, είναι σύμφωνη με την αρχή της μη διάκρισης. Πρώτον, γιατί το άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ απαγορεύει κάθε διάκριση «ιδίως λόγω φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης». Δεύτερον, γιατί η υπόθεση *De Fours Walderode* και μία σειρά άλλων υποθέσεων σε βάρος της Τσεχίας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η διάκριση λόγω εθνικής καταγωγής στην απόλαυση της περιουσίας είναι αυθαίρετη δεδομένου ότι οι αλβανικές περιουσίες δεν διακρίνονταν πριν την μεσεγγύηση σε περιουσίες αλβανών υπηκόων ελληνικής καταγωγής και σε περιουσίες αλβανών υπηκόων μη ελληνικής καταγωγής¹⁵⁶.

Με άλλα λόγια, δεν είναι αυθαίρετο να διακρίνει το ελληνικό κράτος ανάμεσα στους αφοσιωμένους και στους μη αφοσιωμένους Αλβανούς ιδιοκτήτες, σε καιρό εμπόλεμης κατάστασης με την Αλβανία. Γι' αυτό άλλωστε θεωρητικά εισάγονται οι μεσεγγυήσεις: για να απομονώσουν τους εχθρούς. Όμως, η περαιτέρω διάκριση των αλβανών ιδιοκτητών, μετά μάλιστα

¹⁵⁴ Αντί άλλων, βλ. την ερμηνεία της ίδιας απόφασης από τον καθηγητή J. Frowein στην «Γνώμη επί των Διαταγμάτων Benes και την ένταξη της Δημοκρατίας Τσεχίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γενική Διεύθυνση Μελετών, http://www.europarl.eu.int/studies/benesdecrees/pdf/opinions_el.pdf, Οκτώβριος 2002, παρ. 37.

¹⁵⁵ Βλ. ανωτέρω, 1.5.2.1.

¹⁵⁶ Ενώπιον μάλιστα της Κοινωνίας των Εθνών, οι Έλληνες αντιπρόσωποι ισχυρίστηκαν ότι οι αλβανικές περιουσίες στην Ελλάδα τύγχαναν όμοιας προστασίας με εκείνη των ελλήνων υπηκόων. Βλ. ανωτέρω, 1.5.1.2.

το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με άξονα την ελληνική τους καταγωγή κρίνεται αυθαίρετη.

2.1.2.2.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

Υπό την παρούσα κατάσταση, η κατ' εξαίρεση δυνατότητα απόλαυσης της μεσεγγυημένης περιουσίας τους μόνον από αλβανούς υπηκόους, έλληνες στο γένος, είναι αυθαίρετη. Αντίθετα, η διάκριση σε φιλικούς και εχθρικούς στην Ελλάδα αλβανούς ιδιοκτήτες περιουσιών γίνεται αποδεκτή.

Πιθανή τυπική λήξη της εμπόλεμης κατάστασης με την Αλβανία και επιστροφή των περιουσιών ή απαλλοτρίωσή τους πρέπει να λάβει υπόψη της ότι, υπό το φως του ΔΣΑΠΔ, (α) είναι ανεκτή η διάκριση σε αλβανούς ιδιοκτήτες «εθνικής διαγωγής» και σε ιδιοκτήτες «αντεθνικής διαγωγής» και (β) δεν είναι ανεκτές άλλες προϋποθέσεις, όπως η διαμονή στην Ελλάδα, ή η ελληνική υπηκοότητα ή η ελληνική καταγωγή.

Πάντως, η πολιτική-διπλωματική σημασία του ΔΣΑΠΔ είναι περιορισμένη σε σύγκριση με εκείνη της ΕΣΔΑ. Πρώτον, γιατί η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν αποτελεί *stricto sensu* διεθνές δικαιοδοτικό όργανο. Δεύτερον, γιατί το ΔΣΑΠΔ δεν προστατεύει δικαίωμα στην απόλαυση της περιουσίας αλλά μόνο απαγορεύει τις διακρίσεις. Τρίτον, γιατί η Επιτροπή δεν επιδικάζει αποζημίωση σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου που εγγυάται. Και τέταρτον γιατί ο ενδιαφερόμενος θα πρέπει πρώτα να εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα¹⁵⁷.

2.1.2.3. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

2.1.2.3.1. Η απόλαυση της περιουσίας

¹⁵⁷ Άρθρο 41 παρ.1 (γ) και άρθρα 2 και 5 παρ.2 (β) του προαιρετικού (πρώτου) πρωτοκόλλου.

Υπό το φως του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου στην ΕΣΔΑ πρωτοκόλλου¹⁵⁸, γεννάται ζήτημα παραβίασης του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας με την ισχύουσα νομοθεσία περί μεσεγγύησης. Καταρχάς, η μεσεγγύηση των αλβανικών περιουσιών δεν υπάγεται στις ειδικές ρυθμίσεις της «στέρισης της περιουσίας» (άρθρο 1, παρ.1 εδ. β) ή σε εκείνη της «ρύθμισης της χρήσης αγαθών» (άρθρο 1, παρ. 2) αλλά στον ευρύτερο κανόνα του σεβασμού της περιουσίας.

Σύμφωνα με την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στον γενικό κανόνα του σεβασμού της περιουσίας ενυπάρχει «η ανάγκη αναζήτησης μίας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος της κοινωνίας και των απαιτήσεων για την προστασία των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων»¹⁵⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα δύο κράτη, Ελλάδα και Αλβανία, μετέχουν στον ΟΗΕ, στον ΟΑΣΕ και στο Συμβούλιο της Ευρώπης και ότι έχουν πρόσφατα συνάψει σύμφωνο φιλίας¹⁶⁰, είναι δυσχερές να πεισθεί το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ότι συντρέχει σήμερα σπουδαίος λόγος γενικού συμφέροντος που δικαιολογεί την ελληνική κρατική επέμβαση στο δικαίωμα ειρηνικής απόλαυσης των περιουσιών των αλβανών υπηκόων.

Βεβαίως, για να εξεταστεί σχετική προσφυγή από Ευρωπαϊκό Δικαστήριο πρέπει να ξεπεραστούν δικονομικά εμπόδια.

Πρώτο, πρέπει να συνεχίζουν μέχρι σήμερα οι ιδιοκτήτες να είναι θύματα παραβίασης των δικαιωμάτων τους¹⁶¹. Αυτό το εμπόδιο όμως ξεπερνιέται:

¹⁵⁸ «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημοσίας ωπελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους.

Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουσι το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέση εν ισχύϊ Νόμους ούς ήθελε κρίνει αναγκαίον προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων».

¹⁵⁹ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Sporrong et Lönnroth*, 23.9.1982, <http://www.echr.coe.int>.

¹⁶⁰ Βλ. ανωτέρω, 1.5.2.4.

¹⁶¹ Άρθρο 1 ΕΣΔΑ.

σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, πρόκειται για μεσεγγύηση¹⁶² που συνιστά παραβίαση με «συνεχή» χαρακτήρα¹⁶³.

Δεύτερο, πρέπει προηγουμένως να έχουν εξαντληθεί όλα τα ένδικα μέσα που είναι πραγματικά διαθέσιμα στον προσφεύγοντα¹⁶⁴, αποτελεσματικά¹⁶⁵ και κατάλληλα να θεραπεύσουν την ισχυριζόμενη παραβίαση¹⁶⁶ στην Ελλάδα¹⁶⁷. Αυτό σημαίνει ότι οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να ασκήσουν πρώτα αγωγή κυριότητας στα ελληνικά δικαστήρια. Στον ισχυρισμό ότι κάτι τέτοιο θα ήταν αναποτελεσματικό γιατί η αγωγή κυριότητας έχει παραγραφεί και συνεπώς οι προσφυγές που εισήχθησαν απευθείας στο Στρασβούργο είναι παραδεκτές, η απάντηση είναι ότι πρέπει τουλάχιστον μία σχετική αγωγή να απορριφθεί λόγω παραγραφής από τα ελληνικά δικαστήρια προκειμένου να αποδειχθεί ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ότι η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων ήταν ανώφελη¹⁶⁸.

Άλλη οδός εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων αποτελεί η έγερση των διεκδικήσεων των ενδιαφερομένων μέσω του εθνικού κτηματολογίου¹⁶⁹. Σύμφωνα με τα άρθρο 6 του σχετικού νόμου, οι δικαιούχοι εξωτερικού μπορούν να εγγράψουν τις ιδιοκτησίες τους εντός επταετίας. Αν δεν αμφισβητηθεί η εν λόγω εγγραφή, τότε αυτή καθίσταται οριστική και αδιαμφισβήτητη (άρθρο 7). Επίσης, σε περίπτωση δύο εγγραφών επί της ίδιας ιδιοκτησίας, το πρωτοδικείο της περιοχής έχει αρμοδιότητα για την αμετάκλητη αναγνώριση του δικαιούχου (άρθρο 7).

¹⁶² Βλ. ανωτέρω, 2.1.1.

¹⁶³ Βλ. κατωτέρω, 2.2.1.1.

¹⁶⁴ Ενδεικτικά ΕυρΕΔΑ, Υπόθεση *Κύπρος κατά Τουρκίας*, αρ. προσφυγής 8007/77, D&R. 13, σ. 83 (απόφαση για το παραδεκτό της 10.7.1978). ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδος*, 26.9.1996, Recueil 1996-VI, παρ. 33.

¹⁶⁵ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Yasa*, 2.9.1998, <http://www.echr.coe.int>.

¹⁶⁶ Ενδεικτικά, ΕυρΕΔΑ, Υπόθεση *Κ. Συγγούνης και λοιποί κατά Ελλάδος*, αρ. προσφυγής 18598/91, D&R. 78-A, σ. 71 (απόφαση για το παραδεκτό της 18.5.1994). ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Ιερές Μονές κατά Ελλάδος*, 9.12.1994, Série A αρ. 301, παρ. 51.

¹⁶⁷ Άρθρο 35 παρ.1 ΕΣΔΑ.

¹⁶⁸ Βλ. σχετικά Μ. Τσίρλη, «Προδικαστικά ζητήματα του άρθρου 26 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Αθρωπίνων Δικαιωμάτων», *NoB* 45 (1997), σ. 136-147.

¹⁶⁹ Ν. 2664/1998 «Εθνικό Κτηματολόγιο και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 275).

2.1.2.3.2. Η απαγόρευση των διακρίσεων

Όσα σημειώθηκαν προηγουμένως για την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων στο ΔΣΑΠΔ, ισχύουν και στο πλαίσιο του αντίστοιχου άρθρου 14 ΕΣΔΑ. Μόνο που στην περίπτωση της ΕΣΔΑ η απαγόρευση των διακρίσεων δεν έχει αυτόνομο χαρακτήρα. Δεν πρόκειται για γενική ρήτρα μη διάκρισης. Επομένως, παράβαση του άρθρου 14 ΕΣΔΑ εννοείται σε συνδυασμό με παραβίαση άλλης διάταξης και συγκεκριμένα του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου στην ΕΣΔΑ πρωτοκόλλου (δικαίωμα στην περιουσία).

2.1.2.3.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

Υπό την παρούσα κατάσταση γεννάται θέμα παραβίασης του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας. Παράλληλα, τίθεται ζήτημα διακρίσεων στην απόλαυση της περιουσίας. Για να εξεταστούν και οι δύο ισχυρισμοί ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου θα πρέπει να έχουν προηγουμένως εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα.

Τυχόν λήξη της εμπόλεμης κατάστασης γεννά εξίσου σοβαρό ζήτημα απόδοσης των αλβανικών περιουσιών ή απαλλοτριώσής τους, σύμφωνα με τις γενικές ρυθμίσεις περί απαλλοτριώσεων.

Η σκοπιμότητα των απαλλοτριώσεων των αλβανικών περιουσιών για λόγους «εθνικούς» δεν θα υποστεί ουσιαστικό έλεγχο στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο γιατί καλύπτεται από το ευρύ «περιθώριο εκτίμησης» των καταστάσεων, που απολαμβάνουν τα κράτη, σε περιπτώσεις περιορισμού του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας. Τα παραπάνω επιβεβαιώνει η απόφαση για τις γερμανικές αποζημιώσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁷⁰.

2.1.3. Συνολικό συμπέρασμα

Υπό την παρούσα κατάσταση, οι αλβανικές περιουσίες γεννούν ζητήματα διακρίσεων (άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ) και προσβολής του δικαιώματος απόλαυσης

¹⁷⁰ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Καλογεροπούλου και λοιποί κατά Ελλάδα και Γερμανίας, 12.12.2002, <http://www.echr.coe.int>.

της περιουσίας (άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου στην ΕΣΔΑ πρωτοκόλλου και 14 ΕΣΔΑ).

Η λήξη της εμπόλεμης κατάστασης θα πρέπει να λάβει υπόψη της ότι (α) είναι ανεκτή η διάκριση σε ιδιοκτήτες «εθνικής διαγωγής» και σε ιδιοκτήτες «αντεθνικής διαγωγής», (β) δεν είναι ανεκτές προϋποθέσεις, όπως η διαμονή στην Ελλάδα, η ελληνική υπηκοότητα ή η ελληνική καταγωγή, (γ) υφίσταται υποχρέωση απόδοσης των περιουσιών ή τήρησης των γενικών διατάξεων περί απαλλοτρίωσης.

Συγχρόνως, υπό το φως των άρθρων 6 παρ.1¹⁷¹ και 13¹⁷² ΕΣΔΑ, η ρύθμιση για την λήξη της εμπόλεμης κατάστασης πρέπει να περιλαμβάνει την πρόνοια πρόσβασης κάθε ενδιαφερόμενου στην ελληνική δικαιοσύνη για να αμφισβητήσει (i) τυχόν αποκλεισμό του από τους δικαιούχους (π.χ. αποκλεισμός λόγω αντεθνικής καταγωγής) επιστροφής περιουσιών, (ii) τον ίδιο τον τρόπο επιστροφής και (iii) την απαλλοτρίωση των περιουσιών. Κατά αυτό τον τρόπο, τυχόν ελληνοαλβανική διακρατική συμφωνία, που θα επιλύει το ζήτημα των περιουσιών αλλά θα περιλαμβάνει ρήτρα αποκλεισμού της αρμοδιότητας των ελληνικών και αλβανικών δικαστηρίων να εξετάσουν σχετικές αιτιάσεις από τους ιδιοκτήτες, δεν είναι ανεκτή.

2.2. Περιουσίες των δοσίλογων

Πρόκειται για τις περιουσίες εκείνων των Τσάμηδων που καταδικάστηκαν για συνεργασία με τον εχθρό από τα Ειδικά Δικαστήρια δοσίλογων με παρεπόμενη ποινή την ολική δήμευση της περιουσίας τους¹⁷³.

Υπό το φως της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ, δεν γεννάται κανένα ζήτημα διακρίσεων ή προσβολής του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας.

¹⁷¹ Δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο.

¹⁷² Δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής για παραβίαση δικαιωμάτων που εγγυάται η ΕΣΔΑ.

¹⁷³ Βλ. ανωτέρω, 1.4.2.1.

2.2.1. Δικαίωμα στην περιουσία και ΕΣΔΑ

Πιθανές προσφυγές ή αναφορές Τσάμηδων για το θέμα των περιουσιών που δημεύθηκαν από τα Ειδικά Δικαστήρια δοσίλογων δεν εμπίπτουν *ratione temporis* στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Ειδικότερα, στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου εμπίπτουν όλα τα μέτρα προσβολής του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας, που ελήφθησαν μετά την επικύρωση της ΕΣΔΑ και του πρώτου, πρόσθετου στην ΕΣΔΑ, πρωτοκόλλου από την Ελλάδα (3.9.1953)¹⁷⁴. Γι' αυτά τα μέτρα υπέχει διεθνή ευθύνη η Ελλάδα και είναι δυνατή η διακρατική προσφυγή σε βάρος της Ελλάδας ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Αν η διακρατική προσφυγή υποβληθεί από την Αλβανία και όχι ένα από τα κράτη που έχουν από το 1953 επικυρώσει την ΕΣΔΑ, η εν λόγω προσφυγή θα αφορά το διάστημα Δεκέμβριος του 1996 και επέκεινα (στις 2.10.1996 επικύρωσε την ΕΣΔΑ η Αλβανία).

Ωστόσο, δεδομένου ότι τα μέτρα δήμευσης των Τσάμηδων ανάγονται σε περίοδο πριν το 1953, δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Ακόμη λοιπόν κι αν η σχετική διακρατική προσφυγή ασκηθεί από τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη που κύρωσαν την ΕΣΔΑ το 1953, θα απορριφθεί.

Όσον αφορά την ατομική προσφυγή, αυτή θα μπορούσε να κηρυχθεί παραδεκτή μόνο αν οι προσβολές της περιουσίας είχαν «συνεχή» χαρακτήρα¹⁷⁵ και εκτείνονται και μετά την 20^η Νοεμβρίου 1985, ημέρα αναγνώρισης του δικαιώματος ατομικής προσφυγής από την Ελλάδα. Κάτι τέτοιο όμως δεν μπορεί να υποστηριχθεί σε καμία περίπτωση για τους δοσίλογους και τις δημεύσεις των περιουσιών τους¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Ν. 2329/1953 και Ν.Δ. 53/1974.

¹⁷⁵ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Λοϊζίδου* (επί της ουσίας), <http://www.echr.coe.int>, παρ. 41.

¹⁷⁶ ΕυρΕΔΑ, Υπόθεση *Mayer και λοιποί κατά Γερμανίας*, αρ. προσφυγών 18890/91, 19048/91, 19342/92 και 19549/92, D&R 85, σελ. 5-20 (Απόφαση επί του παραδεκτού της 4.3.1996). ΕυρΕΔΑ, Υπόθεση *Malhous κατά Τσεχίας*, αρ. προσφυγής 33071/96, <http://www.echr.coe.int> (Απόφαση επί του παραδεκτού της 13.12.2000).

Απολύτως σχετικές είναι οι πρόσφατες υποθέσεις του *Πρίγκιπα Hans-Adam II του Λιχτενστάιν* (κατά Γερμανίας)¹⁷⁷ και των δοσιλόγων της Φλώρινας¹⁷⁸.

Στην πρώτη υπόθεση, ο πρίγκιπας υποστήριξε ότι συνέχιζε να είναι ιδιοκτήτης ενός πίνακα ζωγραφικής ο οποίος δημεύθηκε το 1946 από τις αρχές της Τσεχοσλοβακίας. Τα γερμανικά δικαστήρια αρνήθηκαν να εξετάσουν σχετικές αγωγές του επικαλούμενα διάταξη διεθνούς σύμβασης του 1952 που απαγόρευε ρητά την επανεξέταση των δημεύσεων.

Στον ισχυρισμό του προσφεύγοντος ότι η άρνηση γερμανικών δικαστηρίων να αποφανθούν σχετικά με την συμβατότητα των δημεύσεων παραβίασε το άρθρο 6 παρ.1 ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι η επιβολή το 1952 στην μεταπολεμική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας από τις τέσσερις δυνάμεις μίας διεθνούς συνθήκης που απαγόρευε πράγματι στα γερμανικά δικαστήρια να εξετάσουν τα μέτρα δήμευσης δεν συνιστά παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο (άρθρο 6 παρ.1 ΕΣΔΑ).

Σχετικά με τον ισχυρισμό παραβίασης του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας, το Δικαστήριο σημείωσε τα ακόλουθα:

*«Σε ό,τι αφορά το εν λόγω προκαταρκτικό ζήτημα, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η απαλλοτρίωση είχε διεξαχθεί από τις αρχές της πρώην Τσεχοσλοβακίας το 1946, όπως επιβεβαιώθηκε από το Διοικητικό Δικαστήριο της Μπρατισλάβα το 1951, δηλαδή προ της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1953, ημερομηνίας κατά την οποία ετέθη σε ισχύ η σύμβαση, και προ της 18^{ης} Μαΐου 1954, ημερομηνίας κατά την οποία ετέθη σε ισχύ το πρώτο πρόσθετο στην ΕΣΔΑ πρωτόκολλο. Επομένως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο *ratione temporis* να εξετάσει τις συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα η απαλλοτρίωση ή τα μακροχρόνια αποτελέσματά της μέχρι σήμερα.*

¹⁷⁷ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Πρίγκιπας Hans-Adam II του Λιχτενστάιν*, 12.7.2001, <http://www.echr.coe.int>.

Βλ. την ερμηνεία της ίδιας απόφασης από τον καθηγητή J. Frowein στην «Γνώμη επί των Διαταγμάτων Benes και την ένταξη της Δημοκρατίας Τσεχίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ό.π., παρ. 22-25.

¹⁷⁸ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Σταυρετή και λοιποί κατά Ελλάδα*, 5.12.2002, <http://www.echr.coe.int> (αρ. προσφυγής 3652/02).

Το Δικαστήριο θα προσέθετε ότι υπό αυτές τις συνθήκες δεν τίθεται ζήτημα συνεχούς παραβίασης της ΕΣΔΑ η οποία θα μπορούσε να καταλογιστεί στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας και η οποία θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στα χρονικά όρια άσκησης των αρμοδιοτήτων του Δικαστηρίου.

Ως επακόλουθο αυτού του μέτρου, ο πατέρας του προσφεύγοντος και ο ίδιος ο προσφεύγων δεν είχαν την δυνατότητα να ασκήσουν κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας σε ό,τι αφορά τον πίνακα ο οποίος φυλασσόταν στο Γραφείο Ιστορικών Μνημείων του Μπρνο στην Τσεχία.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο προσφεύγων, ως κληρονόμος του πατέρα του, δεν δύναται, στο πλαίσιο των σκοπών του άρθρου 1 του πρώτου προσθέτου πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ να θεωρηθεί ότι έχει διατηρήσει την κυριότητα ή να δικαιούται αξίωσης επιστροφής περιουσιακών στοιχείων κατά της Γερμανίας τα οποία ισοδυναμούν με «νόμιμη προσδοκία» υπό την έννοια που αυτή έχει στο πλαίσιο της νομολογίας του Δικαστηρίου.

Δεδομένων των παραπάνω, οι αποφάσεις του γερμανικού δικαστηρίου και η επακόλουθη επιστροφή του πίνακα στην Τσεχία δεν μπορεί να θεωρηθεί παρέμβαση στην «περιουσία» του προσφεύγοντος βάσει των όσων ορίζονται στο άρθρο 1 του πρώτου, πρόσθετου στην ΕΣΔΑ, πρωτοκόλλου.

87. Το Δικαστήριο, συνεπώς, συμπεραίνει ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του πρώτου, πρόσθετου στην ΕΣΔΑ, πρωτοκόλλου».

Στην δεύτερη ad hoc υπόθεση, εκείνη των δοσιλόγων της Φλώρινας¹⁷⁹, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μέτρα δήμευσης των δοσιλόγων της περιοχής της Φλώρινας, μετά από καταδικαστικές αποφάσεις των Ειδικών Δικαστηρίων της εποχής, δεν emπίπτουν ratione temporis στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Διακαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Συνεπώς, υπό το φως της ΕΣΔΑ, δεν τίθεται ζήτημα παραβίασης του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας.

2.2.2. Απαγόρευση διακρίσεων και ΔΣΑΠΔ

¹⁷⁹ ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Σταυρετή και λοιποί κατά Ελλάδος, 5.12.2002, <http://www.echr.coe.int> (αρ. προσφυγής 3652/02).

Χρονικό όριο για την αρμοδιότητα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε ατομικές αναφορές, που στρέφονται κατά της Ελλάδας, ανεξάρτητα της υπηκοότητας του προσφεύγοντος, είναι η 5^η Αυγούστου 1997, ημέρα έναρξης ισχύος του ΔΣΑΠΔ και ταυτόχρονα ημέρα αναγνώρισης του δικαιώματος ατομικής αναφοράς για την Ελλάδα. Τονίζεται ότι η Ελλάδα δεν έχει προβεί σε δήλωση αναγνώρισης της αρμοδιότητας της Επιτροπής του άρθρου 41 ΔΣΑΠΔ για εξέταση διακρατικών αναφορών¹⁸⁰.

Συνεπώς, η Επιτροπή δεν έχει αρμοδιότητα *ratione temporis* για να εξετάσει αναφορές των δοσίλογων.

Επί της ουσίας, σύμφωνα με τη νομολογία της Επιτροπής¹⁸¹, δεν συνιστά παραβίαση της αρχής της μη διάκρισης η πρόβλεψη επιστροφής μέρους των περιουσιών που δημεύθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι, η επιστροφή περιουσιών που δημεύθηκαν επί κομμουνιστικού καθεστώτος στην Τσεχοσλοβακία δεν καθιστά μειονεκτική την μεταχείριση όσων δεν ωφελήθηκαν από την επιστροφή των περιουσιών τους που δημεύθηκαν νωρίτερα με άλλη αφορμή και νομική βάση (διατάγματα Benes).

Επομένως, η επιστροφή περιουσιών των πολιτικών προσφύγων, που δημεύθηκαν (βάσει άλλων διατάξεων) κατά την διάρκεια του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα (νόμος 1540/1985)¹⁸², δεν συνιστά μειονεκτική μεταχείριση των δοσίλογων των οποίων επίσης οι περιουσίες δημεύθηκαν με άλλη αφορμή και νομική βάση.

Συμπερασματικά δεν γεννάται κανένα θέμα παραβίασης του ΔΣΑΠΔ, όσον αφορά τις δημεύσεις σε βάρος των δοσίλογων.

2.2.3. Συμπέρασμα

¹⁸⁰ Βλ. κυρωτικό νόμο 2462/1997 (ΦΕΚ Α΄ αρ. 25).

¹⁸¹ ΕΔΑ, *Drobek κατά Σλοβακίας*, αρ. αναφοράς 643/1994, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 14.7.1997). ΕΔΑ, *Malik κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 669/1995, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 21.10.1998). ΕΔΑ, *Schlosser κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 670/1995, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 21.10.1998). ΕΔΑ, *Koutny κατά Τσεχίας*, αρ. αναφοράς 807/1998, <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 20.3.2000).

¹⁸² Βλ. ανωτέρω, 1.4.2.3.

Οι δημεύσεις σε βάρος των Τσάμηδων, συνεργατών των κατακτητών (δοσίλογοι), δεν αντίκεινται στο δικαίωμα ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας (ΕΣΔΑ) και στην αρχή της μη διάκρισης (ΔΣΑΠΔ).

Συγχρόνως, τυχόν αξιώσεις δεν υπόκεινται *ratione temporis* στην αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

2.3. «Εγκαταλελειμμένα» ακίνητα των Τσάμηδων την δεκαετία του '50

Οι πηγές δεν ξεκαθαρίζουν τον αριθμό και την έκταση της συγκεκριμένης κατηγορίας περιουσιών¹⁸³.

Εντούτοις, τα ζητήματα, που πιθανολογείται ότι προκύπτουν για τα «εγκαταλελειμμένα» ακίνητα, έχουν ήδη αντιμετωπιστεί προηγουμένως, υπό 2.1 και 2.2. Έτσι,

α) θέμα διακρίσεων (ευνοϊκή αντιμετώπιση των πολιτικών προσφύγων¹⁸⁴) δεν τίθεται, υπό το φως του ΔΣΑΠΔ, για τους ίδιους δικονομικούς και ουσιαστικούς λόγους που παρατέθηκαν ανωτέρω για τις περιουσίες των δοσίλογων,

β) θέμα παραβίασης της περιουσίας (ΕΣΔΑ), επίσης, δεν τίθεται γιατί πρέπει, πριν απ'όλα η παραβίαση να είναι συνεχής και να εκτείνεται μέχρι σήμερα. Δηλαδή, πρέπει να συντρέχουν συσσωρευτικά οι ακόλουθοι όροι

- (i) να υπάρχει «νόμιμη προσδοκία» για την περιουσία από τους Τσάμηδες, δηλαδή, να υπάρχουν οχλήσεις, αγωγές, συμφωνητικά ή άλλες αποδείξεις που ανανέωναν το ενδιαφέρον των Τσάμηδων για την ιδιοκτησία τους
- (ii) να μην θίγεται η «ασφάλεια δικαίου»
- (iii) να μην έχουν παραγραφεί οι αξιώσεις των Τσάμηδων, βάσει του αστικού κώδικα.

¹⁸³ Βλ. ανωτέρω, 1.4.2.2.

¹⁸⁴ Βλ. ανωτέρω, 1.4.2.3.

Με βάση τα λίγα πραγματικά στοιχεία που υπάρχουν αλλά και την απορριπτική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για αιτιάσεις σχετικά με απαλλοτριώσεις και δημεύσεις, που ολοκληρώθηκαν πριν αρκετές δεκαετίες και εντάσσονται σε μείζονες μεταπολεμικές ανακατατάξεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο, συνάγεται ότι δεν τίθεται θέμα παραβίασης της ΕΣΔΑ ή του ΔΣΑΠΔ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η περιουσία των Τσάμηδων αποτέλεσε την κύρια αιτία ρήξης με τον χριστιανικό πληθυσμό στον μεσοπόλεμο.
2. Τα νομοθετικά μέτρα για την απάλειψη της δυσαρέσκειας των Τσάμηδων δεν απέδωσαν. Η κύρωση σχετικής διεθνούς σύμβασης, μετά τις πιέσεις αλβανών ιδιοκτητών, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.
3. Οι απαλλοτριώσεις εκείνης της εποχής ήταν παράτυπες αλλά δεν προκύπτει κανένα νομικό ζήτημα σήμερα.
4. Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου οι αλβανικές περιουσίες τέθηκαν υπό μεσεγγύηση. Η παρατεινόμενη μεσεγγύηση αντίκειται σήμερα στην αρχή της μη διάκρισης και στο δικαίωμα ειρηνικής απόλαυσης της περιουσίας.
5. Η λήξη της εμπόλεμης κατάστασης συνεπάγεται την επιστροφή των αλβανικών μεσεγγυημένων περιουσιών ή την απαλλοτρίωσή τους με βάση τις γενικές διατάξεις. Μόνος (αλλά σημαντικός) ανεκτός λόγος διάκρισης των αλβανών δικαιούχων-ιδιοκτητών είναι η αντεθνική τους διαγωγή.
6. Οι περιουσίες των Τσάμηδων-δοσίλογων, που δημεύθηκαν, δεν γεννούν κανένα νομικό ζήτημα σήμερα.
7. Οι περιουσίες Τσάμηδων, που απαλλοτριώθηκαν στην δεκαετία του '50 ως εγκαταλελειμμένες, δεν φαίνονται να γεννούν νομικά ζητήματα.